

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE
Lidové zvyky na Valašsku

Autor: Helena Fojtášková

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Markéta Dvořáková

Rok: 2008

Já, níže podepsaná Helena Fojtášková, autorka diplomové práce na téma Lidové zvyky na Valašsku tímto prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s využitím literatury v práci uvedené.

V Praze dne 19. 11. 2008

Obsah

	6
1. Úvodní slovo	7
1.1. Úvodní slovo	7
1.2. Úvodní slovo	9
1.3. Úvodní slovo	10
1.4. Úvodní slovo	12
2. Historie obyčejů na Valašsku	14
2.1. Život v rodině	14
2.2. Narození	15
2.2.1. Těhotenství a porody	16
2.2.2. Narození dítěte	18
2.3. Svatební obřady	21
2.3.1. Příprava na svatební obřady, náměty, obřady, svatba	21
2.3.2. Svatební obřady, svatba, svatební obřady, svatba	25
2.3.3. Svatební obřady, svatba, svatební obřady, svatba	29
2.4. Svatební obřady, svatba, svatební obřady, svatba	31
2.5. Svatební obřady, svatba, svatební obřady, svatba	35

Dovoluji si tímto poděkovat Mgr. Markétě Dvořákové za odborné vedení a podnětné připomínky při vypracovávání mé diplomové práce, za její ochotu, čas a trpělivost. Zároveň děkuji své rodině a všem svým blízkým za podporu i technickou pomoc při psaní této práce.

Obsah

Úvod	6
1. Národopisná oblast Moravské Valašsko	7
1.1. Vznik regionu	7
1.2. Původ názvu regionu a jeho obyvatel	9
1.3. Hranice regionu	10
1.4. Typ člověka – Valach	12
2. Rodinné obyčeje na Valašsku	14
2.1. Život v rodině	14
2.2. Narození	15
2.2.1. Těhotenství a porod v minulosti a dnes	16
2.2.2. Šestinedělí, křest a úvod	18
2.2.3. Svobodné matky	21
2.2.4. Narození dítěte na Valašsku v současnosti	21
2.3. Svatba	22
2.3.1. Přípravy na svatbu: svatební obřadníci, námluvy, ohlášky, zvaní na svatbu, svíca	23
2.3.2. Svatební den: Zdávky, svatební hostina, babení, přijímání nevěsty v domě ženicha, vození peřin	25
2.3.3. Svatba na Valašsku v současnosti	29
2.4. Smrt	30
2.4.1. Pohřeb, pohřební hostina, smutek a uctívání památky zesnulých	31
2.4.2. Smrt na Valašsku v současnosti	33
3. Výroční obyčeje na Valašsku	35
3.1. Život ve společnosti	36
3.2. Velikonoce (od Zeleného čtvrtka do Červeného pondělí)	38

3.2.1. Velikonoce v minulosti	40
3.2.2. Velikonoce v současnosti	44
3.2.3. Vynášení smrti a přinášení léta, první orba	46
3.3. Letnice	47
3.3.1. Letnice v minulosti	48
3.3.2. Letnice v současnosti	49
3.3.3. Stavění máje, Započetí letní pastvy, Boží tělo, Sv. Jan	49
3.4. Hody a poutě	52
3.4.1. Hody v minulosti	53
3.4.2. Hody v současnosti	55
3.4.3. Poutě v minulosti	57
3.4.4. Poutě v současnosti	57
3.5. Vánoce a ostatní zimní svátky	59
3.5.1. Vánoce v minulosti	61
3.5.2. Vánoce v současnosti	68
3.6. Masopust	73
3.6.1. Masopust v minulosti	74
3.6.2. Masopust v současnosti	77
Závěr	81
Resumé	83
Použitá literatura	84
Seznam příloh	88

Úvod

Krásná, ale drsná a svérázná krajina s dlouhými, hlubokými údolními a příkrými stráněmi, s teplým slunečným létem a zimou bohatou na sníh... Působivá lidová architektura dřevěných kostelíků a roubených domků, tradiční řemesla a folklorní tradice... Kraj bývalých pastevců ovcí, jejichž horská kultura se kdysi spojila s tradiční údolně-zemědělskou, aby dala vzniknout kultuře jediné, jedinečné - velmi osobité, která se uchovala dodnes... To všechno a ještě víc je Valašsko.

Lidová kultura v tomto regionu se svými charakteristickými zvláštnostmi (salašnické hospodářství, dialekt, a zejména sám název Valach, označující ještě po polovině 19. století zároveň i rumunskou národnost) podnítila zájem o tento kraj a lid už v první polovině 19. století. Výsledky tehdejšího bádání byly většinou spíše jen domněnkami, málo podloženými fakty, spíše svědectvími nebo dobovými dokumenty dané úrovni tehdejších poznatků.¹

Přestože se od té doby hodně věcí změnilo, romantické představy nahradila exaktní věda, fantaskní teorie selský rozum, a Valašsko začalo patřit v současnosti k jednomu z nejznámějších národopisných regionů u nás, stále je obestřeno rouškou tajemství a jakýmsi duchem pohádkovosti. Nejasnosti např. stále přetrvávají ve vymezení hranic regionu. Stanovit je v současnosti, je už asi nemožné, zvláště když dnešní všeobecné povědomí o Valašsku deformuje působení různých folklorních hnutí, osvěty a publicistiky.

Proto se ve své práci pokusím proniknout do života obyvatel Valašska v těch nejradostnějších chvílích, tedy o výročních svátcích a v klíčových okamžicích lidského života – při narození, svatbě a pohřbu. Chci poukázat na rozdíly ve způsobu oslav těchto svátků v minulosti a dnes, přičemž výsledkem by mělo být pojednání o tom nejtypičtějším, co se z valašských zvyků a obyčejů dochovalo. Tato práce rozhodně není a ani nemůže být podrobným výčtem všech významných událostí v životě valašského lidu v jednotlivých časových obdobích a ve všech oblastech regionu. Byla vytvořena k prohloubení zájmu o tento kraj, jejím cílem je mimo jiné i inspirovat k rozsáhlejšímu studiu života na Valašsku. Na pozadí

¹ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava, 1973, s. 16.

výročních a rodinných svátků by měl být zkoumán život na Valašsku v celé jeho rozmanitosti, přičemž k dokreslení celistvosti obrazu valašského roku jsou zmíněny i další výroční svátky, které však nemají pro tuto práci ten nejzásadnější význam.

1. Národopisná oblast Moravské Valašsko

Každá národopisná oblast má své dějiny, vznik a vývoj. Valašskem z tohoto pohledu rozumíme oblast na východní Moravě, která se od ostatního území liší charakterem lidové kultury, vědomím obyvatel o odlišnosti vlastní kultury od kultury sousedního území, dialektem, případně i geografickými poměry.

1.1. Vznik regionu

Na řídky obydleném území dnešního Valašska žili už od 13. století lovci a primitivními zemědělci slovanského původu. V průběhu 13. a 14. století se zde usídlili v údolích řek první osadníci - rolnický lid české národnosti, který sem přišel ze sousedních moravských a slezských krajů, obdobně jako jinde na Moravě.² Z tohoto lze tedy usoudit, že se lidová kultura v tomto kraji asi příliš nelišila od ostatního moravského území.

Počátky etnografického regionu Moravské Valašsko spadají až do 16. století. Původně osídlená neúrodnější část kraje, především jeho jižní, méně už západní území a také údolí některých řek, přestala v této době osadníkům dostačovat, a tito začali zakládat usedlosti a mýtit pozemky na horských svazích. Podle usedlostí, v místním jazyce zvaných „paseky“, se těmto novým obyvatelům začalo říkat pasekáři. „Nové podmínky obživy vedly k postupným změnám v lidové kultuře nových osadníků - některé formy zanikají, nové vznikají, leckteré nabývají jiného významu. Mění se charakter vývoje a také jeho tempo: v mnohém se opožďují za sousedními úrodnými kraji.“³

Ve stejné době přicházejí ze sousedního karpatského pohoří valašští kolonisté. Jednalo se o pastevecký lid slovenské, polské, ukrajinské a výjimečně snad i rumunské národnosti, jejichž technika chovu dobytka způsobila přelom v hospodářském využití rozsáhlého horského území. Z tohoto důvodu byli také moravskou vrchností privilegováni a povoláváni jako odborníci v pastevectví.

² Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 8.

³ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava. 1973, s. 66.

Časem se začali usazovat v nově budovaných horských vsích a na pasekách, začali obdělávat půdu, až se posléze smísili s domácím obyvatelstvem a přejali mnohé z jejich způsobu života. Starší zemědělské obyvatelstvo se naopak naučilo salašnickému hospodaření a přijalo od valašských kolonistů další znalosti a praktiky, potřebné pro život v horách a mimo to i mnoho z folklóru a zvykosloví. „Asimilace obou kolonizačních vrstev představuje jeden z hlavních komponentů vzniku regionu. Při vzájemném ovlivňování nerozhodovala ani tak početnost jedné či druhé strany, jako spíše vhodnost a potřebnost té či oné kulturní formy v nově kolonizovaném prostředí. V západní části regionu a také ve městech se karpatská salašnická kultura valně neuplatnila, její význam byl zde podružný.

Vytváření nových společenských forem lidové kultury i norem soužití se odráželo ve vědomí pospolitostí a kulturní odlišnosti od ostatního obyvatelstva. Jednání, myšlení i výběr kulturních forem byly pak ohraničeny nepsanými pravidly, zábranami, veřejným míněním a dokonce i věrskými předsudky. Důsledkem takového uspořádání byly i některé zvláštnosti v psychice obyvatel.“⁴

1.2. Původ názvu regionu a jeho obyvatel

Jedním z průvodních znaků vzniku regionu je jeho název a také název jeho obyvatel. Kdo to vlastně Valaši jsou a odkud se vůbec vzali, bylo předmětem vědeckých pří a diskusí odborných badatelů více než 150 let. Velký český historik František Palacký pokládal Valachy za poslovanštělé potomky keltských Bojů a jméno Valach odvozoval od názvu Walh-Gallus.⁵

Jiní badatelé poukazovali na existenci knížectví Valachie – historické území v jižním Rumunsku - odkud migrovali v průběhu 12. – 15. století pastevcí ovcí, až dosáhli dnešního moravského Valašska. Existence velkého množství rumunských slov ve valašském nářečí a podobnosti v salašnickém způsobu hospodaření

⁴ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava, 1973, s. 66.

⁵ Palacký, F. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě (díl I.-III.) : podle původních pramenů vypravuje František Palacký*. Praha, 1940.

v rumunských a našich horských oblastech totiž přiměly vědce hledat mezi nimi souvislost.

Někteří odborníci, zvláště ti na slovanské jazyky, se zase domnívali, že slova rumunského původu poukazují jen na určitý vzájemný kontakt Rumunů a Valachů. Měli za to, že Valaši jsou ryzí slovanský kmen.

„Výklad pojmů Valaši a Valašsko odráží složitosti asimilačního procesu i osobité postavení valašského lidu v moravské kultuře. Na samém počátku valašské kolonizace se na východní Moravě názvem Valach rozuměl valašský kolonista, později – po asimilaci s domácím obyvatelstvem – se názvu Valaši užilo pro všechny chovatele ovcí v horských vsích, na které se vztahovalo valašské právo. Poněvadž tito osadníci v horských vsích převažovali, přešlo označení Valaši na všechno „horalské“ obyvatelstvo vůbec.“⁶

Do vědomí širší veřejnosti vstoupili Valaši za třicetileté války. Tehdy se stali obyvatelé horských obcí, zvaní Valaši, nejagilnější složkou proticísařského povstání, a podle nich byli pojmenováni i osadníci z níže položených vsí s podobnou kulturou. Už během této války užily název Valašsko obě válčící strany a v druhé polovině 17. století se s ním setkáváme i v lidovém prostředí, v kronice obce Drahotuše.⁷

Postupně přešly pojmy Valaši a Valašsko do vědomí nejen správních činitelů, spisovatelů a vlastivědných pracovníků, ale znal je a užíval jich i lid ze sousedních krajů, jak o tom svědčí množství archívních dokladů i literárních záznamů z 18. století a z první poloviny 19. století.⁸

1.3. Hranice regionu

O určení hranic Valašska se vždy vedl spor. Nikdy nebylo úředně vymezeno ani nepředstavovalo žádný správní nebo politický celek, navíc se jeho územní rozsah souběžně s vývojem a změnami lidové kultury několikrát měnil.

⁶ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava, 1973, s. 67.

⁷ Indra, B.; Turek, A. *Paměti drahotušských kronikářů (1571 – 1911)*. Olomouc, 1947.

⁸ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava, 1973, s. 66.

Autoři nejstarších literárních zpráv o Valašsku z konce 18. století stejně jako autoři současní se marně pokoušejí vymezit hranice katastrů jednotlivých obcí. Pro náš záměr – zmapovat typické lidové zvyky na Valašsku – však nepotřebujeme znát přesné hranice Valašska. Pro naši představu vymezení regionu nám plně dostačuje teorie J. Štíky.⁹

V 17. století, zhruba v období třicetileté války, kdy se vytváří rozsah regionu Valašsko v jeho prvních hranicích, se stalo nejdůležitějším diferencním znakem salašnické hospodaření a kultura s pozůstatkem etnické odlišnosti pastevců, pasekářská kolonizace a do jisté míry i s tradice proticísařského povstání. Z historických zpráv té doby je tedy zřejmé, že rozsah tzv. historického jádra byl v 17. a 18. století mnohem menší než dnes. Zahrnoval panství hukvaldské, krasensko-rožnovské a vsetínské, resp. hornatou východní část těchto dominií.

V 19. století salašnictví upadalo a hlavními rozlišujícími momenty se stal především kroj, někdy i dům, způsob hospodaření apod. Hranice Valašska se podle těchto znaků rozšířila dále na západ a zejména na jih, na Valašskokloboucko a Vizovicko.

Koncem 19. století se podobně jako v jiných regionech také na Valašsku odkládá lidový kroj a postupně zanikají i ostatní diferencní znaky lidové kultury. Důležitým se stal dialekt jako jeden z nejcharakterističtějších znaků kulturní diferenciaci 20. století. Podle tohoto kritéria ustoupilo z jádra regionu jeho severní území, bývalé panství hukvaldské. Nutno poznamenat, že samo „valašské povědomí“ obyvatelstva bylo v této době ovlivňováno názory, přijatými prostřednictvím školy a osvěty z odborné literatury.

Současnou hranici Moravského Valašska vymezujeme podle toho, jak mají sami obyvatelé názor na příslušnost k etnografickému regionu. Tím pak dochází k rozlišení na jádro regionu, okrajové území a konečně přechodné území.

„Srovnáme-li území etnografického regionu Moravské Valašsko s územním rozsahem karpatské salašnické kultury na východní Moravě, dojdeme ke zjištění, že se obě území navzájem překrývají. To platí také o intenzitě, s níž se obě srovnávané kultury prosazovaly a uplatňovaly: jádro regionu se kryje s oblastí

⁹ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava, 1973, s. 67.

nejintenzivnějšího působení karpatské salašnické kultury, také některá okrajová území mají společné hranice.

Tato skutečnost prokazuje, že se karpatská salašnická kultura podílela rozhodující měrou na vzniku a rozsahu Moravského Valašska. V několika místech se však hranice obou kulturních sfér nekryjí. To nasvědčuje tomu, že se na formování valašské lidové kultury podílely i jiné faktory a že po svém zformování se tato kultura vyvíjela samostatně, v posledním období už nezávisle na karpatské lidové kultuře.

Výsledky studia též dokládají, kterými složkami lidové kultury Moravské Valašsko spadá do tzv. východoevropské kulturní sféry a které souvislosti pojí tento region s lidovou kulturou středoevropskou. Západní hranice Moravského Valašska v mnohém představuje zároveň západní hranice východoevropské sféry.¹⁰

1.4. Typ člověka – Valach

Jeden z diferenciacních momentů vymezujících etnografický region je i fyzický vzhled a psychické zvláštnosti jeho obyvatel. V současné multikulturní společnosti je však velmi obtížné vymezit takovéto specifčnosti valašského obyvatelstva, jsou-li vůbec jaké. Nejen vlivem médií, modernizace a s tím spojeného zkracování vzdáleností už Valacha od představitele jiného regionu na první pohled nepoznáte.

Pokus o charakteristiku valašského typu vytvořil na konci 19. století F. Bartoš a zněla takto: „Typus valašský je z nejkrásnějších na Moravě. Valach je postavy vysoké, vzrůstu stepilého, těla složitého, vzezření inteligentního. Tvář má podlouhlou, nos přímý a dlouhý, oči bystré a jiskrné. Chůze je hbité, kroku drobného, při práci, když se mu do ní chce, velmi obratný. V prádle je čistoty milovný, k cizinci přívětivý, pojal-li k němu důvěru, sdílný a hovorný, aniž se sníží k otrocké poníženosti. Těla jsou Valaši otužilého, zdraví pevného, dožívajíť

¹⁰ Štika, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava, 1973, s. 68.

obyčejně starých let.“¹¹ Co se týká vnitřního života, chválí F. Bartoš Valachy jako výborné vypravěče a pohádkáře, lidi bodré a veselé myslí, pohostinné a družebné, naopak jim vytýká nedbalost, marnotratnost a přemíru pití kořalky.

Obdobně vidí valašskou povahu i M. Václavek. Vzdává hold ryzí mluvě Valachů, jejich lidské dobrosrdečnosti, veselosti, pohostinnosti, naopak kritizuje lehkovážnost, marnotratnost, „nesmírné pití kořalky a velikou náklonnost souditi se pro nepatrné někdy příčiny, čímž přichází mnoho rolnických živností ve zkázu“.¹² Dokonce uvádí příklad některých dědin, kde se nejen ženy oddávají tomuto „kořalečnímu moru“, ale kde matky dávají pít kořalku i nemluvňatům, aby dobře spala. Východisko z tohoto nešvaru vidí M. Václavek v hospodárnosti, pracovitosti a uměřenosti ve všem.¹³

A jak povaha Valachů souvisí s rodinnými a výročními svátky? Slovy F. Bartoše: „V obyčejný čas Valach žije velmi skrovně ba nuzně, za to tím více si popřeje o jistých slavnostech rodinných.“¹⁴ A takovými slavnostmi jsou zejména úvod, svatba a pohřeb. Pojdme si život v rodině a oslavy v ní spojené s lidovými zvyky a obřady více přiblížit.

¹¹ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 228.

¹² Václavek, M. *Vlastivěda moravská : Vsatský okres*. Brno, 1909, s. 19.

¹³ Václavek, M. *Moravské Valašsko*. Třebíč, 1887, s. 49.

¹⁴ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 235.

2. Rodinné obyčaje na Valašsku

Rodinné obřady a obyčaje venkovského lidu měly v minulosti nenahraditelnou úlohu. Začleňovaly jedince do rodiny i širší společnosti, navíc oslavy často spojené s hojností jídla umožňovaly během roku chudým alespoň trochu si přilepšit.

Život valašské rodiny vždy nejvýrazněji ovlivňovaly tři události: narození, svatba a skon. Ty šly ruku v ruce s různými obřady, obyčaji a pověrami, jež měly zaručit šťastný život člověka při narození a sňatku, při úmrtí zajistit zesnulému klidný odchod na onen svět, přitom přežít a ochránit od všeho zlého.

Zmínky o těchto obřadech ve starší literatuře téměř nenajdeme. Až od konce devatenáctého století se začínají postupně objevovat v různých časopisech a regionálních monografiích. Nejznámější z nich jsou práce Františka Bartoše, Beneše Metoda Kuldy, Jaroslava Štíky, Matouše Václavka, Čeňka Zírta a dalších.

2.1. Život v rodině

Život každého člověka, a nejinak tomu bylo i na Valašsku, začínal v domácnosti. Vztahy v rodině, uchovávané po mnoho generací zpět do minulosti, vymezovaly jedinci v jeho první společnosti místo, práva i povinnosti a formovaly jej do budoucnosti.

Na Valašsku se pod jednou střechou setkávalo vždy početné společenství, jehož vzájemné vztahy byly přesně hierarchicky uspořádané. Hlavu společenstva reprezentoval hospodář, zákonný držitel usedlosti a rozhodující činitel i ve všech věcech rodinných. Hospodyně jako jeho žena měla díky manželovu postavení přednostní přístup k topeništi, a tak jizba - jediná vytápěná místnost v domě - byla určená k užívání především jejich rodině. Patriarchální systém se projevoval i u jídla a při modlení v zasedacím pořádku u stolu. V rohu bylo místo hospodáře, po obou jeho bocích sedávali mužští příslušníci, zatímco hospodyně, dcery nebo výměnkáři

mohli ke stolu zasednout, jen zbylo-li u něj volné místo. Ostatní zabírali místa na lavicích pod okny nebo u pece.

Děti patřily k nejpočetnější složce v domácnosti a v rolnických domácnostech nahrazovaly úlohu čeledi. Ta tvořila přechod mezi příbuzenskou a nepříbuzenskou složkou domácnosti, patřila do tzv. širší rodiny podléhající také hospodářově pravomoci, což se projevovalo např. při oslovování, kdy služebná „dívka“ (děvečka) říkala gazdovi „tatulko“ a gazděně „mamulko“. Za práci dostávala čeleď zapláceno, stravu a šat.¹⁵

Nepříbuznou složku usedlosti tvořili nájemníci, kteří za určitý poplatek obývali v domě volné komory bez vytápění. Jednalo se zejména o rodiny bezzemků, nádeníků a s tímto nenáročným bydlením se musely spokojit i mladší sourozenci hospodářů, kteří opustili zázemí rodinného domu.

Všechno nové v rodině vzbuzovalo nedůvěru, konzervativní valašská společnost fungovala dlouho na základě po mnoho let tradovaných právních a zvykových norem provázených udržováním hospodářských i společenských tradic. Z tohoto důvodu je Valašsko dodnes nepřebornou studnicí různých rodinných zvyků, obřadů a obyčejů.¹⁶

2.2. Narození

Podle valašských pověr „děti přináší veliká voda. Babka je z vody vyhrabuje „hrabjama“ a přináší ve velké kabele. Nebo je donáší vrána.“¹⁷

Každé zrození nového života mělo pro valašskou rodinu velký význam. Jednak znamenalo zachování rodu, jednak zisk nové pracovní síly v hospodářství. Bezdětná manželství nebyla pokládána za šťastná, děti znamenaly boží požehnání, bezdětnost boží trest.

¹⁵ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 228.

¹⁶ Nekuda, V., aj. *Okres Vsetín – Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko*. [CD-ROM] Valašské Meziříčí, 2002.

¹⁷ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

V průběhu 19. a na počátku 20. století byla na Valašsku velmi vysoká porodnost. Z té doby pochází i rčení „Na Valachoch sa rodíja enem kameně a děcka“, na Luhačovicku se zase tradovalo, že: „Sklének a dětí není nigdy dost“. Vysokou porodnost však bohužel provázela také velká dětská úmrtnost. Z deseti a mnohdy i z více dětí, které standardně žena během života porodila, jich zemřela brzy po porodu často až polovina. Na vině tomu byla zejména nedostatečná hygiena a obtížné životní poměry.¹⁸ Ve snaze zabezpečit přežití matky a dítěte provázelo každé narození množství pověr a obyčejů.

Velmi rozšířená byla pověra o kolébce, jež se do současnosti přenesla ve spojitosti s kočárkem. Ten nemá být umístěn nikde v domě před narozením dítě, neboť to by pak mohlo zemřít nebo se narodit mrtvé. S prázdnou kolébkou se zase nesmí kolébat, neboť se tak může na dítě přivolat smrt.

2.2.1. Těhotenství a porod v minulosti a dnes

Aby proběhlo těhotenství a porod bez nesnází, měla se každá žena v pozeňnaném stavu, (nazývaná též jinačí, hrubá, taková, těžká, široká) řídit množstvím zákazů a příkazů. Z vyprávění porodní babky F. Čěškové, která působila na konci 19. století na Rusavě jako porodní babka, se nám dochovaly tyto: Budoucí matky se např. nesměly dívat na škaredé věci nebo zmrzačené lidi - tyto pověry vyplývaly ze strachu před uřknutím zlým pohledem a uleknutím se, jež mohlo dítěti způsobit fyzické či psychické nemoci. Neměly jíst chléb, aby dítěti nenarostla veliká hlava a zvedat ruce nebo odkopávat nohou něco z cesty, aby se dítěti neomotala kolem hlavy pupeční šňůra. Naopak, v dnešní době zcela nepřipustně, mohly popíjet kořalku, aby jejich dítě bylo pěkné. Žádných výsad se ale těhotným nedostávalo, často tyto ženy těžce pracovaly až do porodu.¹⁹

V souvislosti s různými znameními během těhotenství (tvaru matčina břicha, čistoty její pleti) se usuzovalo na pohlaví budoucího dítěte. Špičatý tvar břicha rodičky signalizoval příchod chlapečka, kulatý naopak holčičky. Žena s čistou

¹⁸ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000. Brno, s. 167.

¹⁹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 8.

pletí měla porodit chlapce – ten jí krásu přidával, zato žena s „fleký“ na pleti očekávala děvče, které matce tímto způsobem ubíralo na kráse. Tyto pověry se udržely, a jsou známy nejen na Valašsku, dodnes.

Ve chvíli, kdy začínal vlastní porod, se říkalo, že se do domu „dobývá vrána“.²⁰ Až do poloviny 20. století rodily matky doma za pomoci starší sousedky nebo lidové léčitelky, tzv. babky, které k ulehčení porodu používaly různé magické praktiky. Byl-li porod těžký, měly se „všecky zámky v domě pozodemykati a prsteny z prstů posvlékati.“ „Na Vsetínsku si při obzvláště těžkém porodu vyžádali od kněze štolu, kterou rodičku opásali.“²¹ Chtěla-li si žena už dopředu pojistit lehký porod, měla se jako nevěsta při svatbě na ženicha podívat přes příčky žebříňáku nebo měla třikrát otevřít dveře, přičemž na ženicha nakoukla. Ochranu přímo při porodu zase měly nastávající matce zprostředkovat pod ložem položené železné předměty, jako sekery a nože, nebo chleba.

Ihned po porodu se prováděla celá řada pověrečných, kolikrát i nehygienických úkonů. Porodní bába dítěti dýchla do úst, aby brzy mluvilo, plácla jej, aby bylo poslušné a pak jej položila pod stůl. „Význam kladení pod stůl se spojoval s úctou k chlebu: dítě se klade na zem, kde se chléb rodí, pod stůl, kde bývá položen, aby si ho vážilo.“²² Tento obřad měl také zajistit dobré vlastnosti dítěte – poslušnost, skromnost, chytrost, u chlapce odvahu. Aby se dítě drželo doma a nikde se netoulalo, pokládalo se ještě na podlahu na zem. Zvednutím dítěte ze země a jeho políbením otec symbolicky vyjadřovalo souhlas s přijetím nového člena do rodiny. Dlouho se také věřilo, že dítě narozené v plodové bláně nebo lůžku (na Valašsku zvaném „ložisko“), bude silné a nezranitelné, že vzhled novorozence předurčí jeho povahové vlastnosti, důležitou roli při usuzování na osud dítěte měly i astrologické jevy.²³

Důležitým obřadem byla první koupel. Chlapečkovi se do lázně přidávala sůl a železo, aby měl rozum a sílu, děvčátku sláma a jeřabiny, aby mu narostly dlouhé

²⁰ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

²¹ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 168.

²² *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část A–N. 2. svazek. Praha, 2007, s. 616.

²³ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 169.

vlasý a aby bylo červený a krásný. Pro štěstí se dětem do koupele také občas vkládal stříbrný peníz.²⁴

2.2.2. Šestinedělí, křest a úvod

Do šesti týdnů od porodu se matka označovala jako šestinedělka neboli koutnice (na Valašsku „kútnica“). Ležela v rohu - v koutu - světnice, kde byla od ostatních prostor v domě oddělena tzv. koutní plachtou „kútniců“, neboť v tomto období, podle staré lidové tradice, působily na matku a její dítě nečisté síly a zlí démoni a i žena sama byla tehdy považována za nečistou. Z toho také vyplývala různá opatření izolující ji a omezující její styk s ostatními.

Nejčastější zákaz se týkal vycházení z domu. Od východu do západu slunce nesměla opustit kout, aby nepřivolala neštěstí nebo živelnou pohromu. „Rodička, která nebyla ještě uvedena, táhne za sebou bouřku, a proto se nesmí před úvodem na ulici ukázat.“²⁵ Nebo jak píše F. Bartoš: „Když je žena v koutě, nesmí choditi s hlavou nezavítou a za mezí ven. Kdyby toho byla žena nezachovala, tož ju schytlo do luftu a donéslo na pátú dědinu, posadilo a pěkně jí povědělo, aby toho věc nedělala.“²⁶ Čerstvá matka nesměla také péct chleba (aby nezhořknul) a dojit krávu (aby neztratila mléko).

Podíváme-li se však na tyto skutečnosti očima dnešního člověka, napadne nás, že tato opatření vlastně vznikla spíše k hygienické a pracovní ochraně rodičky. Ochrannou funkci v očích tehdejších lidí však spíše plnily, kromě koutní plachty, svěcená voda, růženec, kancionál nebo nůž zastrčený pod polštář, „aby nemohla můra škoditi.“²⁷

²⁴ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý.* Zlín, 2003, s. 219.

²⁵ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života.* [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

²⁶ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý.* Zlín, 2003, s. 219.

²⁷ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života.* [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

Materiální zabezpečení šestinedělky obstarávala forma sousedské výpomoci, tzv. „nosení do kúta“. Na Valašsku platilo: „Šestinedělku smí naščevovat každý, gdo něco donese. Gdo nic nemá, rači tam neide.“²⁸ V době, kdy se čerstvá matka nemohla starat o rodinu a sama potřebovala vydatné jídlo, byla tudíž obdarovávána. Základní potravinou pro toto obdarovávání byla vařená slepice a polévka z ní, která se nosila ve zvláštním keramickém hrnci s uchem zvaném „kútnák“, ze surovin ženy s příbuzenstva rodiče nosily hlavně vajíčka, mouku, máslo, tvaroh a cukr. Často od nich dostala také „gořalku“, aby se jí vyčistila krev. „Přinášení pokrmů bylo zvláště v chudších rodinách vítanou pomocí a často jednou z mála příležitostí, kdy se zejména děti mohly dosyta najíst.“²⁹

Významnou událostí pro rodinu byl křest, který znamenal pro dítě přijetí do křesťanské obce. Bylo-li dítě po porodu vystaveno nebezpečí smrti, každý kdo mu byl na blízku, měl pravomoc jej pokřtít, a to čímkoli co bylo po ruce - třeba i polévkou, jen aby nepřišlo novorozeně do království božího nepokřtěné. Obvykle se křest konal v kostele asi za 3 - 14 dní od porodu. Dítě bylo oblečeno do košilky, kabátku s čepičkou, zabaleno v peřince a přikryto pokrývkou. Matka do kostela před úvodem vstoupit nesměla, proto novorozeňátko v úvodové plachtě nesli vždy otec a kmotři. Ti také vkládali dítěti do peřinky minci zabalenou do svatého obrázku, později hračku, šperk nebo peníze.

Ani křest se neobešel bez nejrůznějších obyčejů a pověr. Valašské matky například nechávaly všechny svoje děti nosit ke křtu v jedné košilce, aby se měly rády a „sa zhozovaly“ (byly svorny). Věřilo se také, že po křtu se nemá prozradit jméno dítěte hned, ale až třetí den, jinak bude dítě prostořeké a všechno vyslepičí. Aby dítě brzy mluvilo, rozvazoval se mu ihned po příchodu od křtu povijan.³⁰

Úvod byl očištným obřadem ukončujícím izolaci šestinedělky a zároveň aktem přijetí dítěte do společnosti. Tento zvyk měl význam jak církevní - dokud se rodička nepodrobila církevní očiště, nesměla vstoupit do kostela, tak magicko-pověrečný - úvodem se rodička po šesti týdnech zbavila škodlivých démonů.

²⁸ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 122.

²⁹ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 170.

³⁰ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

Obsahem církevního obřadu požehnání udělovaného matce při prvním příchodu do kostela po porodu bylo poděkování Bohu za narození dítěte, ale hlavně očista rodičky, pokládané po dobu šesti týdnů za nečistou. Magické praktiky spojené s odchodem k úvodu byly různé region od regionu. Např. v Hrozenkově dávali před odchodem matky do kostela pod práh svěcenou vodu, na pokličku žhavé uhlí a nade dveře zabodli nůž. Šestinedělka pak měla nůž hodit na koutní plachtu, uhlí rozsypat za sebe a do vody kopnout pravou nohou.³¹

K úvodu šla matka s dítětem v náručí v doprovodu dalších žen (kmotry, blízkých příbuzných, popř. sousedek, které rodičce přinášely dárky do kouta). V kostele vzal kněz dítě z matčiných rukou na své lokty a před oltářem při modlitbách obětoval bohu. Ženy klečící v řadě za ním se mezitím modlily.

Součástí tohoto obřadu bylo i jejich slavnostní oblečení a bohatě vyšívaná obřadní úvodová plachta nošená přehozená přes ramena nebo přes peřinku s dítětem.

Průběh obřadu vrcholil velmi nákladnou a bohatou úvodovou hostinou zvanou též hody šestinedělek, určenou především ženám. Na té se na Valašsku podávala polévka, buchty, vdolky, krupice, bílá (mléčná) a povidlová (trnková) omáčka, zelí, vařená slepice nebo králík a v neposlední řadě kořalka.

Průběh úvodu dokumentuje i výpověď jedné pamětnice: Na Valašsku „Na úvod chodívají v neděli po hrubé. Přede mší sejdou se ženy, počtem až třicet, u šestinedělky, kdež se častují „vařenou“ (kořalkou). Odtud doprovodí šestinedělku do kostela a jdou s ní všecky kolem oltáře na ofěru. Z kostela jdou přímo do hospody, kdež sedí a popíjejí do čtyř, do pěti hodin odpoledne. Z hospody jdou zase k šestinedělce, kdež se jim vystrojí trachta zrovna taková jako o svatbě, o šesti až dvanácti jídlech. Ani tu se bez kořalky nemine.“³²

Úvod se postupně spojoval se křtem a v období mezi válkami téměř upadl. Katolická církev tento obřad zrušila v šedesátých letech 20. století. V dnešní době už ani samotní obyvatelé Valašska nevědí, o co v obřadu jménem „Úvod“ šlo, mnozí dokonce vůbec ani nevědí o jeho existenci.

³¹ *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha, 2007, s. 1097.

³² Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 235.

2.2.3. Svobodné matky

Svobodným matkám, na Valašsku nazývaným „zmrhalky“ nebo „závitky“ (od úpravy vlasů) - svobodné dívky jinak totiž nosily vlasy zapletené do copu (na Valašsku „lelíku“), zatímco vdané ženy si obtáčely kolem hlavy dva proti sobě zapletené copy (tzv. „na babinec“ nebo „do vrkoča“), církev zpravidla úvod odpírala.³³ V regionu však bývalo svobodných matek vždy značné množství (např. ve Valašské Bystřici koncem 19. století patřilo 20% narozených dětí svobodným matkám) a jejich životní situace obvykle bývala velmi svízelná. Již v těhotenství musely nosit čepce jako vdané ženy, měly zapovězeno jít k „úvodu“, tedy provést jakousi očistu a symbolické přijetí do kolektivu, (protože se však věřilo, že nezúvodněná šestinedělka může přivodit na hospodářství neštěstí, snažila se vmístit alespoň mezi ženy provázející k úvodu jinou matku) a samy si musely hledat kmotry, aby jejich dítě bylo pokřtěno. Nezřídka se stávalo, že chodily po vesnicích dům od domu s prosbou, aby si jejich dítě vzal někdo do výchovy.³⁴

2.2.4. Narození dítěte na Valašsku v současnosti.

Působením osvěty, rozvojem zdravotnictví a vůbec změnou myšlení společnosti prošly tradiční pověry a obyčeje spojené s narozením dítěte mnoha proměnami. V dnešní době bychom těžko hledali nějaké obřady typické pouze pro Valašsko, péče o rodičku i dítě se nijak neliší od praktik jinde v regionech. Porodní báby vystřídali porodníci a porod doma nahradila činnost porodnic. Na pohlaví dítěte se dnes už nemusí usuzovat jen z tvaru břicha nastávající matky nebo z kvality její pleti, ale pomocí ultrazvuku lze toto odhalit již několik měsíců před porodem. Nastávající maminky mají dnes možnost vytvořit si vlastní porodní plán či si zvolit z některé alternativní formy porodu. Před i poporodní péči zajišťují specializovaní odborníci s pomocí té nejmodernější techniky.

³³ Urbachová, E. *Lidový kroj na Vsetínsku*. Vsetín, 2004, s. 48.

³⁴ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

Obřady a zvyky spojené s narozením dítěte víceméně zanikly, jiné se proměnily, přesto jsou dodnes na Valašsku oblasti, kde si alespoň některé výše jmenované obřady udržely svou životnost. V dnešní době, kdy už se nerodí tolik dětí jako dřív - přestože v posledních letech jsou statistky týkající se počtu narozených dětí vyšší než v letech předchozích - je narození dítěte jednou z nejvýznamnějších událostí v životě člověka, a čím vyš se posouvá hranice věku rodičů, tím víc je příchod nového člověka na svět nesamozřejmější a oslavovanější.

2.3. Svatba

Druhou nejvýznamnější událostí v životě venkovských lidí byla svatba. Stejně jako narození i sňatek doprovázela celá řada lidových obyčejů, obřadů, proslavů, písní a tanců, v nichž můžeme vysledovat právní, společenské, kultovní i magické projevy. Tradiční vesnická valašská svatba, ovlivněná jak zemědělským hospodařením, tak předpisy církve, znamenala vždycky reprezentativní společenskou slavnost a odrážela v každé době normy sociálního chování tohoto společenství.

Největší počet manželství se uzavíral v období zemědělského klidu, o masopustu, v říjnu a listopadu, naopak se svatby nesměly konat v době adventu a o velkém půstu. Dodnes se za nešťastný považuje měsíc květen, jak vyjadřuje pořekadlo: „v máji na máry“. Dříve se svatby konaly v úterý a veselí trvalo i tři dny, od poloviny 20. století se svatebním dnem stala zejména sobota a délka oslav se omezila jen na jeden den.³⁵

Záznamy o svatebním dění na Valašsku máme ve větší míře zachovány od 19. století. Jsou sice obsažné i věrohodné, jejich nedostatkem je však orientace zejména na honosné oslavy v zámožné rodině. I když nelze obecně stanovit průběh svatby, ten totiž probíhal v závislosti na majetkových poměrech rodiny, místních zvyklostech atd., pokusím se vytvořit obraz typických obřadů, provázející tuto oslavu. „V tradičním vesnickém prostředí byla honosná svatba se všemi obřady a

³⁵ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 172.

zejména s bohatou hostinou předpokladem pro přijetí nové mladé rodiny do vesnického kolektivu. Mnohdy právě náklady na svatební hostinu a úřední svatební poplatky odradily snoubence od svatby. Čekali na příští úrodnější rok a nejednou se pak sezďávali, když už odbyli křest svého dítěte.³⁶

2.3.1. Přípravy na svatbu: svatební obřadníci, námluvy, ohlášky, zvaní na svatbu, svíca

Žádná tradiční valašská svatba se neobešla bez svatebních obřadníků. Kromě nevěsty, které se při svatbě věnuje největší pozornost a jsou na ni zaměřeny hlavní obřady a obyčeje, ženicha a jejich rodičů byly důležité i další osoby.

Starosvat neboli svatební starosta byl obvykle vybírán mezi staršími a váženějšími členy příbuzenstva a původně vykonával vlastní svatební obřad – přiváděl nevěstu k ženichovi a odevzdával mu ji symbolickým vložením její ruky do jeho.

Starosvatka jako jeho ženský protějšek zastupovala nevěstinu matku – pomáhala jí při strojení, rozplétala jí vlasy, nasazovala čepec, ukládala novomanžele na lože apod.

Neméně významnou funkci zastával družba (první mládenec), řečník, který uváděl jednotlivé fáze svatebního obřadu, pronášel žertovné i mravně nabádavé řeči, měl na starosti svatební hostinu, obsluhu a zábavu hostů, dalo by se říct, že byl pravou rukou ženicha. Dívčím protějškem družby byla družička, pomocnice starosvatky.

Na dotváření atmosféry svatby se podíleli i další svobodní mladí lidé - mládenci a družičky – v různém počtu podle velikosti a významu svatby. Ti pomáhali při hostině a jednotlivě se účastnili různých fází svatebního obřadu.

Postupně se funkce starosvata a starosvatky omezovala, až zcela vymizela a přítomnost družiček a mláďenců ztratila zvláštní úlohu. V průběhu dvacátého století, po zavedení povinného občanského sňatku, však vstoupila nově do popředí

³⁶ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 124.

role svědka, která postupně vytlačila tradiční funkci družby. Zpočátku snoubencům svědčili kmotrové, později si snoubenci začali vybírat své svědky z řad příbuzných a přátel.³⁷

Období před vlastní svatbou se označovalo jako námluvy. Syn nejprve sdělil rodičům jméno své milé, ti pak poslali některého z příbuzných na zvědy („zpyty“) k nevěstě domů, a pokud všechno dobře dopadlo, po několika dnech se otec s ženichem a družbou vydali na námluvy k nevěstě. Tam se domlouvala výše věna, tedy majetku, který přinese žena do manželství. Podle možností rodiny šlo na Valašsku zejména o peníze, krávu nebo několik oveček. Výsledek tohoto jednání („smluvy“) se zapsal u notáře a vepsal do gruntovních knih.

Než se spolu snoubenci mohli ukazovat na veřejnosti, musely proběhnout v kostele ohlášky. Jednalo se v podstatě o oznámení svatby lidem ve vesnici, zhruba tři týdny před vlastní svatbou. Snoubenci byli od té doby oslovováni: „pane ženichu“ a „paní nevěsto“, jejich otcové „svatové“ a matky „svatičky.“ Nové postavení snoubenců reprezentoval na veřejnosti nový úbor hlavy nevěsty a vonice v klobouku ženicha.³⁸

V neděli před svatbou prováděli družbové a mládenci zvaní na svatbu. Vstoupili do stavení, pronesli ustálenou zvací řeč a počastovali všechny domácí „gořalkú“. Ještě téhož dne nosili pozvaní hosté k nevěstě či k ženichovi - v závislosti na tom, od koho byli pozvaní - dary, většinou suroviny na přípravu svatební hostiny: máslo, vejce, tvaroh, mouku nebo peníze. V dnešní době hosté obdarovávají snoubence určitým finančním obnosem nebo věcnými dary. A samotné zvaní na svatbu se postupně zjednodušilo až na současnou podobu psaných svatebních oznámení, které vyšlo původně z městského prostředí.

Poslední dny před svatbou přípravy vrcholily. Uklízelo se, pekli se chleba, vdolky, nevěstin koláč a méně majetné nevěsty chodily po známých a příbuzných s prosíkem o dar (peníze, plátno, čepec) na novosedlí („novosedlé“), tedy do výbavy.³⁹

³⁷ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 173.

³⁸ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*.

[Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

³⁹ tamtéž

V předvečer svatby se u nevěsty shromáždila děvčata, aby na druhý den pomohla nevěstě připravit pro mládence a svatebčany rozmarýnové vonice. Později k nim přicházel sám ženich s mláďenci a s muzikanty, vyhrávalo se před domem a všichni přítomní se bavili zpěvem a tancem. Tento večer sloužil jako poslední setkání kruhu svobodných se snoubenci, kteří od příštího dne začnou patřit ke skupině sezdaných. Název „svíca“ tato událost nejspíš získala od svíci, které po celou dobu tohoto setkání mladých lidí hořely. V současnosti se jako „svíca“ označuje předsvatební zábava konaná oběma snoubenci i několik dní před svatebním obřadem, často rozvinutá v oslavu nejen pro přátele a příbuzné, ale také spolupracovníky nebo známé. Důraz přitom bývá, na rozdíl od svatby, kladen vždy na ženicha a jeho ztrátu svobody.⁴⁰

2.3.2. Svatební den: Zdávky, svatební hostina, babení, přijímání nevěsty v domě ženicha, vození peřin

Ve svatební den ráno obešli mládenci ještě jednou všechny pozvané, své pozvání zopakovali a hosté se pak, podle toho kým byli pozvaní, scházeli u ženicha nebo nevěsty na snídani, jedli vdolky a buchty a pili „valašský čaj“ (vařenou kořalku s medem, skořicí a hřebíčkem). Každý snoubenec v domě svých rodičů klekl před matkou a otcem na kolena, třikrát pronesl „odpros“, předříkaný družbou, nechal si od rodičů požehnat a políbil jim podané ruce.⁴¹

Poté následovalo tzv. chození ženicha pro nevěstu, dlouhý a ustálený obřad. Ženich se za doprovodu družiny a muziky domáhal vstupu do nevěstina domu, po tradičním dialogu obou stran byl nakonec vpuštěn a družba začal s nevěstinou rodinou v předem daných řečech vyjednávat o vydání nevěsty. Ženichovi byla nejprve nabídnuta stará „baba“ s přeslicí v ruce a koudelí místo vlasů zvaná po Valašsku „přalka“, když tu ženich odmítl, předvedli mu jednu z „družek“ nevěstě víc podobnou a když i tu ženich zamítl, přivedli nevěstu samu.

⁴⁰ *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část A–N. 2. svazek. Praha, 2007, s. 512.

⁴¹ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

Smyslem předvádění falešných nevěst bylo oklamat škodlivé síly. Tato ochrana nevěsty vycházející z lidové magie se v zábavné formě udržela až dodnes.⁴²

Společně šli pak ženich s nevěstou do kostela na „zdváky“, uzavřít manželství před církevní institucí. Původně bylo uzavření sňatku čistě světská záležitost, závazným se považoval domácí ceremoniál - vzájemný slib snoubenců za přítomnosti svědků stvrzený darem, který předal ženich nevěstě. „Až Tridentký koncil (1563) definitivně prohlásil za platné jen manželství, které bylo uzavřeno před knězem a dvěma svědky.“⁴³

K vyjádření panenské čistoty byl při obřadu v kostele na hlavu nevěsty položen rozmarýnový věneček. Tradovalo se, že spadne-li nevěstě věnec před oltářem, není už poctivá. Věřilo se také, že tyto věnečky mají kouzelnou moc, a z toho důvodu je nevěsta po svatbě schovávala v truhle až do smrti, aby byla manželská láska pořád stejně silná jako ve svatební den.⁴⁴

Ke zdávkám se také vázalo několik pověr a věštek do budoucnosti. F. Bartoš jich několik ve své knize *Moravský lid* zachytil. Tvrdilo se například, že prší-li průvodu na zdávky cestou do kostela, budou manželé šťastni a bohatí, neboť nevěstě prší do věnečku, naopak jde-li svatba na zdávku a setká se s pohřbem, jeden ze ženichů měl do roka umřít. Cestou neměla svatka nevěsty nevěstě nic „popravovati“ na šatech, aby jí muž také „nepopravoval“ (nebil). Zvykem také bylo, že při vstupu do kostela kráčela nevěsta po pravé straně ženicha, zatímco po jeho levici vyšla. To souviselo s levým Adamovým žebrem, z něhož kdysi vzešla Eva. Štěkal-li pes v den svatby na hosty, měla být v manželství nesvornost, lichotil-li se k nim, mělo být naopak svorné. A strhne-li se o svatbě hádka, budou v manželství rŭznice.⁴⁵

Dodnes s určitými proměnami udržovaný zvyk známý už v 19. století bylo „šancování“, zatahování cesty svatebnímu průvodu řetězy či provazem za účelu zisku peněz. Původně se jednalo o jistou formu žebrání, kterou provázeli nejchudší

⁴² Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

⁴³ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 177.

⁴⁴ Bartoš, F. *Moravská svatba, Líšeň, Deset rozprav lidopisných*. Zlín, 2007, s. 30.

⁴⁵ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartošové Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 319.

obyvatelé vesnic, později spíš o zábavný akt provozovaný většinou maskovanými lidmi nepozvanými na svatbu.⁴⁶

Všichni svatebčané se po církevně uzavřeném sňatku odebrali v doprovodu hudby, písní a všeobecného veselí do domu ženicha, kde se odehrával obřad přijímání nevěsty. Matka ženicha nejprve příchozí uvítala hrnkem medu, „to aby byla nevěsta dobrá jako med“⁴⁷. Nato přišel na řadu ustálený dialog:

Nevěsta se otázala: „*Maměnko, jestli mňa přijmete za nevěstu?*“

Matka odpověděla: „*Nikoli za nevěstu, ale za vlastní céru.*“

Nevěsta pak podala ženichově matce klínek vdolku se slovy: „*Tu máte, maměnko chleba a sýra, abyste mňa měli rádi, jak svojého syna.*“⁴⁸

„Když přišla nevěsta na Rožnovsku poprvé do ženichova domu, uchopila se kamen, aby v novém příbytku přivykla. Jinde na Valašsku posazovali nevěstu k ohništi, aby v manželství poroučela.“⁴⁹

Po obědě se svatební průvod z domu ženicha odebere buď do hospody, nebo do domu rodičů nevěsty, kde se všichni baví zpěvem a tancem až do svatební večeře. Zvyk, pořádat celou hostinu v restauraci, se prosadil až v posledních letech 20. století.

„Svatební hostina plnila původně magickou úlohu. Imitovala hojnost, sloužila jako magický prostředek k přivolání blahobytu a zdaru v manželství.“⁵⁰ Při hostině pomáhali kuchařkám družičky, podávaly hovězí a slepičí polévku s „lokšemi“ (nudlemi) či pohankou, zelí, hovězí, slepičí maso nebo maso z „mycáka“ (králíka), bílou křenovou a černou omáčku z trnek, pohančenou, prosnou, krupicovou či rýžovou kaši posypanou perníkem, buchty, vdolky, mládenci k tomu všemu čepovali pivo, nalévali kořalku. Některé pokrmy také plnily obřadní funkci,

⁴⁶ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ tamtéž

⁴⁹ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 177.

⁵⁰ *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha, 2007, s. 999.

maso slepice a kohouta, které symbolizovalo nevěstu a ženicha, mělo novomanželům zajistit plodnost, hrách sliboval hojnost.⁵¹

Nevěsta seděla u nejčestnějšího stolu, vedle ní seděl ženich, družičky, starosvat se starosvatkou a vzácní hosté, rodiče snoubenců u jejich stolu dříve nesedávali. U všech stolů se původně jedlo z jedné mísy, příbory - otevírací nože a dřevěné lžíce si hosté na svatbu nosili své vlastní. Hostinu provázely přípitky, promluvy, písně, nevěstě se vybíraly peněžní dary. Valašským specifickým v samotném závěru oslavy bylo místo sbírání do koláče tzv. sbírání „do krajíčka“ nebo „do stromku“, kdy po všech jídlech přinesl družba na talíři krajíc chleba, v němž byla zastrčena rozmarýna, pronesl mezi hosty řeč, nechal svatebčany postrkat své dárky do krajíčku a ty pak, opět s dlouhou řečí, předal nevěstě. Závěr hostiny zpestřovaly také kuchařky scénkou s rozbitým hrncem a popálenou rukou, za což od rozjařených hostů dostávaly peníze.

Pokud se hostina nekonala v hostinci, v této fázi oslav se všichni do hospody odebrali a až do půlnoci tam tancovali, zpívali a veselili se. V hospodě také probíhal poslední svatební obřad a obyčej, tzv. „čepení“ (babení či zavíjání) nevěsty. Tento akt symbolizoval přechod nevěsty ze společnosti svobodných dívek do kolektivu vdaných žen („bab“), jejichž vnějším znakem býval až do počátku 20. století čepec nebo na jižním Valašsku šatka.

Vdané ženy zazpívaly nevěstě:

„Daj nám cérenko, daj nám vjenec, a my ti dáme pěkný čepec.

A na ten čepec pjeknú rúšku, už ty nebudeš vjac za družku.“⁵²

Sundaly jí z hlavy čelenku a pentle, rozpletly jí vlasy a zavázaly je na babinec („do vrkoča“), nasadily čepec nebo šatku a pod bradou na uzel uvázaly vnější šatkou. Takto ustrojenou si ji ženich musel vykoupit nejprve od bab a pak ještě, obyčejně žertovným způsobem, od muže v masce žida.⁵³

⁵¹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 127.

⁵² Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

⁵³ tamtéž

Následující den po svatbě (nebo ještě o svatebním dnu po večeři) probíhal starý lidový obyčej vdaných žen a družiček z nevěstiny strany - tzv. „vození peřin“ a výbavy - z nevěstina domu k ženichovi. Ženy na voze zpívaly, pily sladkou kořalku, nabízely výbavu ke koupi. Před ženichovým domem se pak vždycky „zjavil“ žid, který peřiny začal obhlížet a smlouvat o jejich odkoupení, dokud ho nepřeplatil ženich.

2.3.3. Svatba na Valašsku v současnosti

Tradiční Valašská svatba prošla v průběhu 20. století mnoha změnami. Jak už bylo zmíněno výše, svatební hostina se přesunula z domu svatebčanů do restaurací, mnohé tradice zanikly, jiné byly obměněny či přizpůsobeny moderní době. Začaly se však také rozvíjet a vznikat tradice zcela nové, nikoli však typické pouze pro Valašsko, ale známé povětšinou na celém našem území. Únosy nevěst, rozbíjení talířků a následné zametání střepů, výběr mezi skleničkami s vodou a pálenkou nebo přivázání věžeňské koule k noze ženicha mají v dnešní době už pouze zábavný charakter. Obecně by se dalo říci, že se zjednodušily obyčeje a zkrátilo svatební veselí, že došlo k tzv. zcivilnění svatby. Dvojice si může vybrat, zda chce uzavřít manželství „před Bohem“ v kostele nebo „před úřadem“ na radnici nebo v jiném zařízení k tomu určeném, mnohdy i zcela netradičním.

Kdo by si však i v dnešní době chtěl prožít tradiční valašský svatební obřad, může si jej zajistit např. přímo v areálu Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. K zapůjčení je tam mužský a ženský kroj i s valašskou svatební kyticí, objednat je možné dokonce i cimbálovou muziku nebo vystoupení tanečního souboru. Jízda kočárem z Valašského muzea na radnici v Rožnově pod Radhoštěm a dále do valašské koliby na svatební hostinu se speciálním valašským svatebním menu je samozřejmostí, stejně jako ukázka zvyků a obyčejů Valašska spojená se starodávným rituálem začepení.⁵⁴

⁵⁴ Valašské muzeum v přírodě [online]. Rožnov pod Radhoštěm [cit. 2008-09-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.vmp.cz>> Svatební obřady.

Klasická svatba konaná na Valašsku se však jinak od současných svateb konaných jinde v regionech žádným významným způsobem neliší.

2.4. Smrt

Součástí každého života je i smrt. Stejně jako ostatní životní mezníky člověka provázely skon, přípravu k pohřbu i pohřeb samotný různé obyčeje a obřady. Na jedné straně pramenily z úcty k zesnulému, na straně druhé vycházely ze strachu z nebožtíkova návratu. Co nejvíce usnadňovaly zemřelému cestu na onen svět, aby neměl důvod se ze záhrobí vracet a strašit pozůstalé.

Příchod smrti byl spojován v lidovém prostředí s různými znameními, pověrami a předtuchami či věštbami. O smrti měla rozhodovat např. doba, kdy člověk onemocněl. Věřilo se, že onemocní-li někdo v pátek, více se neuzdraví. Smrt měl zvěstovat také sen o kalné vodě, bolavém zubu nebo novém domě, znamením smrti byl sen o svatbě nebo vidění zemřelých příbuzných. Smrt mělo ohlašovat i nestandardní chování domácích zvířat.⁵⁵

Odchod na onen svět se rodina svým blízkým pokoušela různými způsoby ulehčit. Na Vsetínsku pokládali těžce nemocného člověka tak „jak idú trámy“ (tzn. napříč světnicí) nebo mu kladli na hlavu hedvábný šátek, aby dříve uviděl smrt. Dětem se v jejich poslední hodině dávala pod hlavičku matčina svatební plachta nebo svatební věnec.⁵⁶

Zvon umíráčku oznamoval úmrtí v obci ihned po skonu, psaná smuteční oznámení – parte – se na vesnici ujala až od 20. století. Celou první noc se u mrtvého bdělo, aby k němu nepronikly zlé síly a každý další večer až do pohřbu k němu přicházeli příbuzní a známí, pomodlit se za něj. Noční bdění mělo ve starších dobách i zábavný charakter, popíjel se při něm alkohol, hrály se karty a povídalo se, od poloviny 19. století se však celý tento akt podřídil křesťanské tradici.

⁵⁵ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

⁵⁶ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 182.

Jakmile člověk skonal, otevřelo se u něj okno, aby jeho duše mohla vylétnout ven, zatlačily se mu oči a položily na ně dvě mince (aby tzv. „nikoho nevyhlédnul s sebou“), u hlavy se mu zapálila svíčka a k nohám postavila kropenka se svččenou vodou a křížek – na ochranu před zlými silami. „Věřilo se, že se po celé období mezi smrtí a pohřbem mrtví ještě zúčastňují života svých blízkých, že se jejich duše zdržují stále poblíž nebožtíků a vidí a slyší vše, co se kolem děje.“⁵⁷

Zesnulému se sepjaly ruce, u katolíků mu byly obmotány růžencem, u evangelíků pentlí, popřípadě se mu mezi ně zasunul dřevěný kříž, a naskládaly se kolem něj obrázky svatých a květiny. Nejbližší rodinou byl nebožtík čistě umyt a upraven do smutečního šatu, ženy obvykle do bílého, muži do černého, zemřelí mládenci a dívky byli pochováváni do svatebních oděvů, malé děti do křtících košilek. Také barva rakve byla v minulosti vybírána podle určitých pravidel. Děti a svobodní byli pohřbíváni v bílé, ženatí a vdané v černé. Jednalo-li se o tragicky zahynulého mladého muže či vdanou ženu, byla rakev černá, ale poklop k ní bílý.⁵⁸

Slavnostně oblečen zůstával zesnulý ve svém domě, ať už položený na posteli, nebo uložený v rakvi, až do pohřbu. Po celou tu dobu se v domě nesmělo nic dělat, zakázáno bylo vařit, péct, prát i zametat, jinak by člověk mrtvému „dušu trhal“.⁵⁹ Aby byl zemřelý přijat v záhrobí příznivě a nikdo a nic mu v zásvěti nechybělo, loučil se vesnický zpěvák jeho jménem s každou věcí v domě, na dvoře i v zahradě.

2.4.1. Pohřeb, pohřební hostina, smutek a uctívání památky zesnulých

Pohřeb se obvykle konal třetí den po skonu za přítomnosti nejbližších, kteří také vynášeli jeho tělo z domu „nohama napřed“. „Když překračovali práh, dotkli se ho třikrát rakví, jakoby se nebožtík s domem loučil“.⁶⁰

⁵⁷ *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha, 2007, s. 999.

⁵⁸ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 186.

⁵⁹ Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

⁶⁰ tamtéž

Smuteční hosté se se zesnulým loučili u otevřené rakve, po příchodu kněze, byla rakev vykropena, zatlučena hřebíky a na márách nesena v pohřebním průvodu do kostela a nakonec na hřbitov.

Ve smutečním průvodu, který míval obvykle ustálené pořadí, šel na začátku ministrant s křížkem, za ním děti, muži, muzikanti, následoval kněz s doprovodem, nosiči s rakví, nejbližší pozůstalí a další příbuzní. Na koci průvodu chodívala starší žena s rozžatou lucernou, jednak jako prostředek magické ochrany před zlými silami, jednak z úcty k podezřelému. Nad hrobem pronesl kněz smuteční projev, v závěru vyzval přítomné, aby zesnulému vše, čím se na nich provinil, odpustili a tím se s ním usmířili. Jen tak bude mít totiž nebožtík v hrobě klid a z nepřátelství nebude pozůstalým nijak škodit.

Pohřební akt končil vždy trojím hozením hrsti hlíny na rakev. Tento úkon provedl nejprve kněz a všichni přítomní to po něm opakovali. V té chvíli měla údajně duše opouštět tělo zemřelého.

Specifický charakter míval pohřeb svobodných mladých lidí, kterým se za souběžného použití pohřebních a svatebních symbolů, vystrojovala „posmrtná svatba“. Zemřelí byli oblékáni do svatebních šatů, mrtvého mládence nesly v rakvi bíle oděné družičky, naopak mrtvé děvče doprovázeli na hřbitov mládenci oblečení v krojích. Náhradou za nedožitou svatbu se mladým po pohřbu strojila svatební hostina s hudbou, tancem a zpěvem.

Zemřelo-li malé dítě, pohřeb se mu strojí jen velmi skromný. Do rakve se mu vložil svatý obrázek, hračka a svatební závoj, aby mělo po smrti klid. Rodina pro něj neměla ani příliš truchlit, na Valašsku se totiž věřilo, že se stane andělíčkem, a pláč by ho vyhnal z ráje.

Sebevrahy, zločince a lidi podezřelé z čarodějnictví pohřbívali kati nebo rasi bez přítomnosti kněze, bez rakve, v noci a mimo hřbitov. Ze strachu, aby se tito nemohli vracet v podobě upírů či strašit pozůstalé, byly jejich hroby zahazovány větvemi, kamením.⁶¹

⁶¹ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 186.

Když byl nebožtík pochován, konala se pohřební hostina, tzv. „trachta“, které se na Valašsku také říkalo „umýt mu nohy“ nebo „zalévat oči“.⁶² Hostina se konala v domě zemřelého nebo v hospodě, kde se tradičně podával chleba s tvarohem a alkohol za účasti všech příbuzných, sousedů a známých. Zvláštní hostina se vystrojovala ještě v týdnu po pohřbu pro žebráky, kteří byli obdarováni oblečením po zemřelém a almužnou, jež měla zabezpečit pokoj zemřelému i pozůstalým.

Celý rok po pohřbu se za zemřelé rodiče, děti, manžele a sourozence držel smutek. Za zemřelé přátele, sousedy nebo známé se truchlilo šest týdnů. V této době neměl být člověk nápadně veselý, neměl chodit k muzikám, ani na svatbu. Ženy v této době nosily tmavý nebo černý šátek, stejně tak i zástěru, vdané ženy chodily bez čepců a svobodné si do copů vplétaly len nebo konopí.

Uctívání památky zemřelých vycházelo z kultu zemřelých předků a z očekávání návštěvy duší mrtvých členů rodiny, jejichž přízeň je třeba si naklonit udělováním milodarů a přinášením obětí. Současná podoba listopadových svátků všech svatých spojené s hromadnými návštěvami hřbitovů a výzdobami hrobů vznikla až v meziválečném období, po zániku tradiční koledy za mrtvé, spojené s podomními obchůzkami žebráků a jejich modlitbami za mrtvé.

2.4.2. Smrt na Valašsku v současnosti

Smrt člověka není v dnešní době takovou samozřejmostí, jakou byla v minulosti. Přestože je smrt součástí života a nijak se jí nedá zabránit, díky novým vynálezům a objevům moderní medicíny lze život člověka udržovat i ve chvíli, kdy by ještě před několika lety toho možné nebylo.

V současnosti už není možné ponechat nebožtíka několik dnů doma a bdít u něj, je nutné zavolat lékaře a zajistit pohřební službu. Pohřeb pak probíhá buď církevně do země, nebo – od počátku 20. století – kremací. Ke zkvalitnění občanských pohřbů přispěly od 60. let 20. století výstavby smutečních síní a

⁶² Fohlerová, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. [Výstava], Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. – 31.8.2008.

v některých místech Sbory pro občanské záležitosti, pečující o průběh pohřebního obřadu. Smuteční hostina je stále udržovanou tradicí.

Dodnes se za zesnulé drží smutek. „Po manželích se nosí obvykle rok, po rodičích šest týdnů až půl roku, po dítěti šest měsíců.“⁶³ Smutek se i nadále projevuje v individuálních vzpomínkových dnech (výročí narození nebo úmrtí) a při veřejném vzpomínání na svátek Všech svatých a Dušiček. Připomínka zesnulých členů rodiny patří také k Vánocům, svatbám nebo hodům, kdy je spojována s návštěvami hrobů a kladením květin, věnců a vánočního stromku. K obecně dodržovaným projevům náleží vedle výše zmiňované výzdoby i rozžihání svíček, modlení a zádušní mše. V pohřebních obyčejích se patrně uchovalo nejvíce starobylých věrských představ a úkonů.⁶⁴

⁶³ *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha, 2007, s. 930.

⁶⁴ Frolec, V. *Prostá krása : Deset kapitol o lidové kultuře v Čechách a na Moravě*. Praha, 1984, s. 240.

3. Výroční obyčeje na Valašsku

Lidové obyčeje a zvyky představují pozůstatek starobylé lidové kultury. „Pojí se v nich pohanské pověrečné zvyky lovce a pastýře (který si chtěl takto naklonit přírodní síly), pracovní zkušenost zemědělce (proto se často přimykají k polním pracím) i prvky církevní (které daly předkřesťanským obyčejům nový obsah).“⁶⁵

Specifikem lidových obyčejů a zvyků na Valašsku je, že se různí podle jednotlivých oblastí. „Jinak se drží na Hrozenkově, jinak na Kloboucku, jinak na Frenštátsku, na Luhačovickém Zálesí, pod Hostýnem či zase třeba na Bečvách.“⁶⁶ Postihnout rozdíly mezi nimi by vydalo materiálu na rozsáhlou vědeckou studii. Já jsem se rozhodla zaměřit svou práci pouze na základní obrysy valašského obyčejového roku, které jsou v podstatě ve všech oblastech Valašska shodné. Nejde mi však jen o popisný výčet zvyků během roku, ale také o jejich srovnání v minulosti a dnes.

Podkladem k poznání a pochopení minulosti jsou mi zejména práce našich minulých etnografů, při rekonstrukci současné podoby výročních obyčejů vycházím z vlastní zkušenosti a z akcí konaných v posledních letech v obcích tohoto regionu. Důvodem, proč se také uchyluji k prezentaci zvyků ve Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde mají návštěvníci možnost pocítit spíše atmosféru starých časů než naopak, je zjištění, že některé tradice v obcích regionu již téměř nebo úplně zanikly a nikde jinde se s nimi prakticky setkat nemůžeme.

Podle J. Štíky se na Valašsku slavilo v roce šest velkých svátků. Novoročí, Masopust, Velikonoce, Svatodušní svátky, Hody a Vánoce. Církevní svátky zde byly těsně propojeny s lidovými obyčejovými cykly a lidová víra společně s prosazovanými církevními ustanoveními daly vzniknout jednotným společným praktikám a pořádkům, závazných pro celý kolektiv - rodinu i obec.⁶⁷ Představme si tedy život ve společnosti, výroční svátky - od jara do zimy - a v krátkosti i s nimi spojené další oslavy, trochu blíže.

⁶⁵ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku.* Praha, 1989, s. 156.

⁶⁶ tamtéž

⁶⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku.* Praha, 1997, s. 100.

3.1. Život ve společnosti

Život každého jedince v minulosti se odehrával nejen v rodině, ale přes vzdálenější příbuzenské vztahy vedl až ke společenství obce - základní organizaci vesnického obyvatelstva, a to už od středověku. Na obdobných mechanismech a neměnných pravidlech jako v domácnosti, fungovalo i společenství lidí žijících v obci. Okolí se navíc i samo spolupodílelo na některých událostech rodinného života (viz narození, svatba, pohřeb).

Náročnost a tvrdost životních podmínek na Valašsku se výrazně promítala i do společenských poměrů v obci. Existovaly zde celkem tři typy. Města a městečka jako vyspělá tržní centra řemeslné výroby, obce starého sídelního území s majetnou selskou vrstvou, zároveň však s vrstvou sociálně nejslabších a obce vzniklé v průběhu pasekářské kolonizace s nerozvitou sociální strukturou. Zatímco tradiční zemědělské usedlosti už měly dávno svou organizaci a řád, v nově vzniklých pasekářských obcích se teprve začaly utvářet společenské, příbuzenské, hospodářské a náboženské vazby.⁶⁸

Členy obce obecně spojovaly povinnosti vůči vrchnosti (robotní práce, odvádění dávek, obchůzky hranic panství), ale také práva (společné užívání obecních pastvin, společné sklizení sena, práce na poli). Pro udržování dobrých vztahů mezi sousedy bylo nezbytné, aby mezi sebou udržovali každodenní styk. Po večerech spolu rodiny besedovaly, zvaly se vzájemně ve slavnostních chvílích, vážily si sebe navzájem. Solidarita a ochota vypomoci v době nesnází byly pro členy společenství samozřejmostí, což dokazovalo např. společné sušení ovoce, „smažení trnek“ nebo draní peří – spojené se sdělováním novinek, vyprávěním pohádek nebo zpíváním.

„Společenství obce spojoval všemi uznávaný neměnný řád, v němž měl každý jedinec své vlastní místo. Hierarchické uspořádání vycházelo z majetkové základny, která jeho vlastníku poskytovala určitý status.“⁶⁹ Po generace neměnné zvyklosti uspořádání společnosti se promítly i do ostatních oblastí života (právo na

⁶⁸ Nekuda, V., aj. *Okres Vsetín – Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko*. [CD-ROM] Valašské Meziříčí, 2002.

⁶⁹ tamtéž

čelní místa v kostele měli sedláci, zatímco níže postavení jedinci nebo mladí lidé stávali v zadních částech a na podobném principu fungovalo také uložení člověka v jeho posledním místě odpočinku).

Dalším faktorem, který do velké míry společnost v obci ovládal, bylo náboženství. Kostel jako místo nedělního setkávání všech členů obce, křtů, svateb i pohřbů, spojený s autoritou duchovního, který působil nejen jako morální autorita, ale také jako vychovatel a vzdělavatel, důvěrník a utěšitel, zasahoval i do světských záležitostí lidí v obci. Na bohoslužbě se setkávali lidé z odlehlých míst, po ní se podělovali se o své zkušenosti, zprávy, leckdy se v rámci farnosti vybírali i potencionální partneři. Nadace na sochy svatých a budování křížů, jsou důkazem, že v tradiční společnosti měla církev nezastupitelnou roli. Ve městě obdobnou funkci zastávaly týdenní a výroční trhy.

Ať už na vesnici nebo ve městě, společným rysem všech společenstev na Valašsku byl konzervatismus, a to jak v chování jednotlivců, tak celé komunity, fungující na tradovaných právních a zvykových normách. Není tedy divu, že se zde až dodnes uchovala velká spousta nejen rodinných, ale zejména výročních obyčejů, souvisejících s životem lidí blízce spjatých s přírodou.

První dochované písemné informace o lidových obyčejích na Moravě pocházejí z historických spisů z 18. století, ale teprve až od druhé poloviny 19. století se formuje zájem o lidové zvyky a obyčeje systematicky. Z této doby také pocházejí stěžejní práce B. M. Kuldy, M. Václavka nebo F. Bartoše. Od druhé poloviny 20. století až do současnosti se etnografické práce nesou v duchu studií sledujících „výroční obyčeje z hlediska geneze, životnosti a obsahových a funkčních proměn v dobových a regionálních souvislostech.“⁷⁰

Původně se rok rozdělával na dvě období - zimu a léto. Dělítkem mezi nimi byly jarní a podzimní rovnodennost, které ovlivňovaly i podobu obyčejů vázících se k nim. Jaro jako počátek vegetace a tudíž i ročního cyklu se neslo ve snaze ovlivnit přírodní jevy, zima spojená s nepříznivými silami se naopak zaměřila na ochranu před nimi. Až vlivem křesťanství a přijetím oficiálního juliánského kalendáře se počátek roku přesunul do zimního období. A později přijatý gregoriánský kalendář

⁷⁰ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 187.

(na konci 16. století) spojil obyčeje přímo se svátky křesťanských světců. Přesto důležitým prvkem výročních obyčejů zůstala magie, zařikávání, přinášení obětí a věštby.⁷¹

Většina lidových zvyků na Valašsku je společná lidové kultuře Čech i Moravy. Výjimečnost jim však dodávají ty jevy, které nikde ve výše jmenovaných oblastech nenacházíme, neboť zde pronikly vlivem karpatských pastevců a představují tudíž západní hranici rozšíření lidových zvyků východní a jihovýchodní Evropy.

3.2. Velikonoce (od Zeleného čtvrtka do Červeného pondělí)

Velikonoční čas na Valašsku, stejně jako jinde v regionech, vždy patřil k jednomu z nejvýznamnějších úseků zvykoslovného roku. Z hlediska křesťanství se jedná o svátky zcela mimořádné, neboť jsou spojené s oslavou umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Z hlediska lidové tradice vychází jejich velký význam ze skutečnosti, že jedná o „svátky obnovy života v přelomovém čase konce zimy a počátku jara (tzv. nového léta“).⁷² Duchovním základem spojujícím oba proudy je tedy jednota konce a počátku života – smrti a vzkříšení.

Pro Velikonoce je snad ze všech svátků nejvíc charakteristické prolínání různých vrstev zvyků. Snahu o vytvoření typologie velikonočních zvyků nejen na Valašsku prezentuje následující přehled.

⁷¹ Vondrušková, A. České zvyky a obyčeje. Praha, 2004, s. 17.

⁷² *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha, 2007, s. 1122.

1. Lidové tradice obřadního umývání a modlení před východem slunce u pramene, pod stromem, na osení, koledování se zelenou ratolestí, koledování se šleháním pruty, barvení a zdobení vajec, přípravy obřadního pečiva, vzájemného obdarovávání i milosrdenství (od středověku).
2. Lidové obyčeje ochranné a blahonosné magie, spojené s příchodem jara a nového hospodářského roku, jejichž smyslem je posílení naděje na reprodukci vegetačního cyklu v klíčové době zahájení zemědělských prací a ochrana budoucího zdraví a živobytí rodiny, úrody, dobytka, vody ve studni (od 19. století).
3. Lidové obřady typické pro delší období přechodu od zimy k létu až do letnic - vynášení smrti, přinášení léta, prosebná procesí, jízdy na koních do polí za úrodou.
4. Obyčeje a obřady spojené výhradně s Velikonocemi: modlení pod stromy v zahradě, na poli, hrkání chlapců, honění Jidáše, pašijová procesí, hlídání božího hrobu a uctívání kříže, pálení Jidáše, procesí Vzkříšení, obyčeje s velikonočními svěcenkami.
5. Oficiální náboženské obřady svěcení kočiček na Květnou neděli, křížová cesta, Boží hrob, svěcení nového ohně, svěcení mazanců, beránků, vajec a dalších pokrmů.
6. Náboženské obřady, na něž se napojily projevy mimokřesťanské víry: polykání svěcených kočiček, obyčeje se dřevem či uhlíky posvěcenými novým ohněm, kropení svěcenou nebo pramenitou vodou, šlehání dobytka interiéru ratolestí, zastrkování svěcených ratolestí a vajec do polí.
7. Křesťanské obřady, které daly podnět lidové zbožnosti: líbání kříže, procesí či jízdy s křížem do polí, zpěv duchovních velikonočních písní jako písní obřadních.

3.2.1. Velikonoce v minulosti

Valašský lid se na Velikonoce připravoval od nepaměti úklidem. „O Modrém pondělí, Žlutém úterý a Černé středě se po chalupách gruntovalo.“⁷³ Všechno se umývalo, čistilo, bílilo, hospodyně si do domácnosti pořizovaly nové nádoby, hodně se vařilo a peklo, rodině se obstarávaly nové šaty.

Silná křesťanská tradice zapříčinila, že od Zeleného čtvrtka, kdy začínala vrcholit doba postní a zvony v kostele utichly (říkalo se, že odletěly do Říma na sněm), si nikdo nezpíval, ani pískat se nesmělo a dobytku byly dokonce na ten čas odebrány z krku zvonce.⁷⁴ Úlohu zvoníka odted' až do soboty ráno převzali ve městě i na vsi chlupci. Po tři dny, třikrát denně kluci „hrkači“ s dřevěnými hrkávkami (česká řehtačka), klapáčkami (prkénko na malém držadle připevněné, na němž uprostřed okolo osy kladívko se otáčí tlukoucí v před i vzad na prkénko), valchami (kombinovaná hrkávka a klapačka, drží se v levé ruce o prsa opřena, pravou se točí za kliku) a tragačky (větší valcha, drží se v obou rukou a kolečkem se jede po zemi jako s obyčejným trakařem) po usedlostech obcházeli, na každé pod oknem zahrkali a společně odříkali několik naučených veršů deklamované.⁷⁵ Při poslední obchůzce dostali kluci odměnu, zejména vejce a sladkosti, někdy i drobné peníze, které pak nejstarší mládenec (zvaný pán) rozděloval mezi ostatní. Skoro pokaždé prý dělení skončilo rvačkou.⁷⁶

Zelený čtvrtek v Tylovicích byl poznamenán ještě jedním ryze velikonočním - očištným - zvykem. V ten den se menší děti posílaly k příbuzným či sousedům na petružel (na petržel). Hospodyně moc dobře věděly, co to znamená, vzaly březovou metličku a vyšlehaly překvapené děti zelenými proutky, aby byly zdravé a nedostaly prašivku. Navrch pak, jako bolestné, dostaly chléb s máslem.⁷⁷

⁷³ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku.* Praha, 1989, s. 157.

⁷⁴ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku.* Praha, 1989, s. 157.

⁷⁵ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první.* Zlín, 2003, s. 118.

⁷⁶ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku.* Praha, 1997, s. 104.

⁷⁷ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první.* Zlín, 2003, s. 104.

Na Velký pátek, někde i na Zelený čtvrtek a Bílou sobotu (to podle oblastních zvyklostí) se prováděly další očištné obřady spojené s ozdravou těla. Lidé vstávali brzy ráno, mnohdy i před východem slunce a společně se šli umýt k proudící vodě, kde se pomodlili za zdraví.

Velkopáteční proudní vodu si lidé na Valašsku také brali s sebou domů a vykropovali s ní dům i hospodářské budovy, aby se v nich nedržel hmyz. V nejedné etnografické publikaci narazíme na zvyky typu: omyjí-li se v této vodě máselnice a díže, nemělo by v chalupě během celého roku chybět máslo ani chleba. A jak píše ve své knize O. Šuleř, „ani krávy neochoří, když se jim vytře tlama slámou smočenou v proudné vodě.“⁷⁸ F. Bartoš zaznamenal v tomto kraji v souvislosti s výše uvedenou tradicí zvyk - házení svěcené soli do studánek⁷⁹ - nijak jej však nekomentuje.

Jak dále uvádí, „Veliký pátek jest vůbec svátkem všeobecného očišťování.“⁸⁰ V tento den se na Valašsku zapuzovaly škodlivé síly všeho druhu. Chřestěním klíčů lidé odháněli z domu demony, stejným způsobem vyháněli i škůdce z polí. Bedlivě se pozorovaly květy ovocných stromů - omrzly-li totiž toho dne, nebylo toho roku ovoce. To však bylo jediné, co se na Velký pátek na poli či v sadu smělo dělat. Respektoval se zákaz hýbat zemí, „protože podle křesťanského výkladu v ten čas odpočívá v zemi Ježíš Kristus.“⁸¹ Zakázáno pracovat měli všichni zemědělci a ze stejného důvodu např. i hrnčíři.

V tento čas největšího půstu v roce, kdy prý ani ryba nic nepozře, se v některých obcích na Valašsku tzv. „věšelo či vyhánělo kyselo“. Tento zvyk, jímž se lidé symbolicky loučili s dlouhým půstem a jednotvárnou stravou – postní kyselici, byl založen na nalákání některého líného souseda pod vymyšlenou záminkou pod strom, z něhož byl dotyčný polit vodou ze zelné bečky. Oběšení zelnice, jak tento

⁷⁸ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 157.

⁷⁹ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 38.

⁸⁰ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 39.

⁸¹ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 197.

obyčej nazývali v Karolínce, probíhal v době od Smrtné neděle až do Velkého pátku v lehkých obměnách v mnoha obcích na Valašsku.⁸²

Velký pátek, dlouho považovaný za nejtišší a nejsmutnější den v roce, byl spojován - jak je zřejmé z výše uvedeného - se záhadami, kouzly a magií všeho druhu. Věřilo se dokonce, že v tento den se země sama otevírá, aby vydala ukryté poklady po zbojnicích.

Následující den, Bílá sobota, byla posledním dnem půstu a z křesťanského hlediska znamenala naplnění Svatého týdne - slavnost Zmrtvýchvstání. Do kostela se vrátila hudba, zpěv, zvonění a světlo reprezentované ohněm.

F. Bartoš popisuje obřady spojené s ohněm na Bílou sobotu takto: „Když se světí u kostelní zdi nový oheň, čili jak říkají „když se Jidáš pálí“, světí si na něm hospodáři po kousku dřeva... Vezme-li se z toho svěceného ohně uhlík a dá se do chlěva, kde se chová černý dobytek, bude se dobře dařiti a nic mu neuškodí. Posype-li se tím uhlím a popelem pole, zdaří se obilí. Vloží-li se tříska z tohoto ohně za krokev, neuhodí do stavení, a položí-li se na záhonek hlavatice, nesežerou jí mušky.“⁸³

Svěcení ohně zavedla církev v 8. století, aby starému pohanskému obřadu – rozněcování nového očištného ohně v období přechodu zimy a jara, dala křesťanský význam. Zatímco svatý oheň patří v liturgii k Bílé sobotě, pro světské praktiky není tento den závazný. V salašnické tradici na Valašsku se například uplatnila víra v moc tzv. živého ohně (rozdělávaný třením dřeva) na Velký pátek.⁸⁴

Dalším sobotním obřadem, který měl zabezpečit dobrou úrodu na poli, bylo zapichování svěcenou vodou krogených kočiček do hlíny, dobrou úrodu v sadu zajišťovalo zase třepání ovocnými stromy během prvního sobotního zvonění v kostele.

Bílá sobota končila slavností Vzkříšení. Slavné "gloria" bylo doprovázeno radostným zvoněním kostelních zvonů, které zároveň oznamovalo konec půstu. Připravovaly se tradiční i obřadní pokrmy. V sobotu to byla tzv. velikonoční hlavička, pekly se také vdolky a mazance a velikonoční beránek.

⁸² Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 104.

⁸³ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartošeho Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 40.

⁸⁴ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 104.

Velikonoční neděle - hod boží velikonoční - byla velkým svátkem, nepracovalo se, skončil půst a k obědu jako sváteční pokrm bývala kůzlečí, skopová, králičí nebo vepřová pečínka. V kostele se světily pokrmy - obvykle pečivo, vejce a uzené maso, které se ještě téhož dne před obědem rozdělily mezi členy domácnosti a snědly. Věřilo se, že pokud posvěcené vajíčko sní společně celá rodina, bude po celý rok držet pohromadě.⁸⁵

Skořápky z takto posvěcených vajec se nesměly pošlapat ani pohodit, zato se odnášely na pole a vhodily do stodoly – aby se dobře urodilo nebo se rozsypaly po zahradě, aby neryli krtci.⁸⁶ A k této neděli se na Valašsku vázal ještě jeden zvyk – kdo dorazil z kostela toho dne domů jako první, měl zaručenou nejdřívější sklizeň.

V každé vsi, každá hospodyně na Valašsku toho dne hodně napekla. Kromě tradičního beránka, mazance a vdolků to bylo i nějaké specifické pečivo, ke kterému se vázaly nejrůznější zvyky. Několik z nich popisuje J. Štika. Ve Slopném se připravovalo „úšelo“ z podmáslí, vajec a slaniny – kdo by ho na Velikonoce nepojedl, byl by po celý rok nemocný, na Hutisku se zase pekli pro dobytek a žebráky hruškový vdolek tzv. „ščedrák“, který se musel spořádaně krájet, aby neztratil svoji ochrannou sílu.⁸⁷ Děvčata mezitím začala malovat kraslice, mládenci zase pletli „tatory“ (pomlázka, většinou spletenec několika prutů z vrby či břízy, ozdobené barevnou stuhou) a sháněli jalovec, nebo alespoň březové proutí.

V noci z neděle na pondělí se v obcích u Vsetína dlouho uchovávala tzv. cigánská obchůzka před pomlázkou, zvaná též „dudlačka“ nebo „chodit drdlat“. Mládenci se převlékali do masek cigánů a cigánek, nosili figuríny cigánčat, chodili od stavení ke stavení a vždycky pod oknem spustili hádku nebo napodobovali křik malého dítěte. Aby se hospodáři rámusu zbavili, dávali maskám dary, ze kterých jim pak dívky připravily malou hostinu.⁸⁸

Jinde na Valašsku se sešli pozdě večer dospělí chlapi v hospodě a vymýšleli, jak se na mrskačku nejlépe do kterého stavení dostat. Nakonec nakoupili sladkou

⁸⁵ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 197.

⁸⁶ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý*. Zlín, 2003, s. 119.

⁸⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 105.

⁸⁸ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 106.

kořalku pro děvčata, něco ostrého sami na kuráž vypili a vydali se na „budáčku“. Té noci se valašské „cérky“ moc nevyspaly, každou koledníci vymrskali, hanba by byla té, ke které by nepřišli. Děvčata omlazená zelenými ratolestmi se vykupovala malovanými vajíčky, jimiž mnohdy vyjadřovala svůj vztah ke šmigrustníkům – význam měla nejen použitá barva, ale také způsob zdobení, např. veršíky. Mládenci jim oplátkou za bolest dávali zavdat sladké kořalky.⁸⁹

V podstatě se jednalo o magický akt založený na představě, že se síla zeleného prutu může přenést na člověka. Součástí pomlázky bylo rovněž namáčení děvčat v potoce nebo polévání vodou ze studny, což mělo nepochybně očištný význam. Až mnohem později bylo polévání vodou vystřídáno voňavkou.

V úterý měla po mrskače chodit děvčata, ale tento zvyk se moc nedodržel. Jednak už byl všední den a navíc si děvčata sama na kluky moc netroufala.

3.2.2. Velikonoce v současnosti

Symbióza rolnických tradic nového hospodářského roku a křesťanského obrazu ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista zformovala i dnešní podobu velikonoční tradice.

Životnost výročních obyčejů na severním Valašsku zkoumala v 80. letech A. Kramolišová z Valašského muzea v přírodě. Zjistila, že: „z jarních obyčejů se všude dodržují oslavy Velikonoc, ovšem chudobněji o různé praktiky. Velkopáteční mytí v tekoucí vodě je záležitostí starších lidí. Hrkání se objevuje jen sporadicky, Velký pátek a Bílá sobota se světí v kostele. Na Velikonoční pondělí chodívají po šmigrústě většinou svobodní mládenci, ovšem také ženatí muži (spolupracovníci, sousedé, známí, příbuzní). Opentleným jalovcem nebo tatarem budí děvčata hned po ukončení „šmigrústové“ zábavy, tedy po půlnoci, častěji však až v ranních hodinách. Dívka, kterou poctili svou návštěvou, dostane nejprve po nohách jalovcem, pak musí vypít pohárek nabízené „budáčky“ (zpravidla likéru). Sama

⁸⁹ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 157.

podává alkoholický nápoj, pohoštění a ozdobená velikonoční vejce. Nezletilí chlapci jsou obdarováni hlavně sladkostmi, ovocem a někdy i penězi. Po šmigrůstě se chodí jen dopoledne, odpoledne už většinou ne.⁹⁰

Ještě se zmiňuje o lokálních zvycích, např. v Dolní, Prostřední a Horní Bečvě, Hážovicích a Viganticích, kde na Velikonoční pondělí chodily po šmigrůstě s chlapci i dívky. V každé chalupě mezi sebe přibrali mládež a až takto vytvořená skupinka obešla celou vesnici, skončila každoročně ve stejném stavení, kde na ni čekala káva a kyselé zelí. Tento obyčej však byl už v 80. letech udržován jen velmi málo, stejně jako v Zašové a Hrachovci, kde chodily ženy samy po šmigrůstě na druhý den.

Podobu současné velikonoční obchůzky studovala i E. Večerková. Kromě výše jmenovaného došla k závěru, že se proměnil sortiment obdarování – k vejším dříve převážně barveným se přidaly kupované cukrovinky a domácí perník – a dokonce zaznamenává nový zvyk, rozšířený koncem 20. století, kdy vyšlehaná děvčata navazují šmigrustníkům na tatar barevné stuhy.⁹¹

V. Frolec zase upozorňuje na fakt, že zatímco velikonoční obchůzka byla v dřívější době záležitostí zejména mládenců, kteří ve skupině obcházeli všechny domy, kde bydlely dívky, o něž měli zájem, v pozdější době začaly vycházet po pomlázce hlavně děti, často za doprovodu rodičů – navštívit příbuzné a sousedy. Dříve také nebylo zvykem, aby se pomlázky účastnili ženatí muži.⁹²

Jako připomínku tradičních oslav Velikonoc pořádá pro návštěvníky pravidelně každý rok Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm čtyřdenní akci. Obrázek toho, jak svátky ve skanzenu probíhají, si můžeme udělat z návštěvy rožnovského skanzenu na Bílou sobotu, v Hod boží velikonoční a na Červené pondělí. Velikonoční program s drobnými obměnami tam probíhá ve stejném duchu již po několik let.

Na Bílou sobotu se každoročně koná v dřevěném městečku jarmark s ukázkami lidových řemesel. Příchozí si zde mohou prohlédnout a nakoupit tradiční velikonoční výrobky jako rožnovské škrábané kraslice, tatary, mazance, beránky, velikonočně zdobenou keramiku nebo třeba vyřezávané dřevěné pišťalky.

⁹⁰ Kramolišová, A. Životnost výročních obyčejů na severním Valašsku. In *Výroční obyčeje : Současný stav a proměny*. Brno, 1982, s. 251.

⁹¹ Večerková, E. *Kraslice na Moravě*. Brno, 2003, s. 86.

⁹² Frolec, V. *Prostá krása : Deset kapitol o lidové kultuře v Čechách a na Moravě*. Praha, 1984, s. 105.

Kdo má zájem, může si s pomocí zkušených řemeslníků uplést vlastní pomlázku z vrbových proutků nebo alespoň odpozorovat něco z umění řezbáře, kováře, hrnčíře nebo krajkářky. A k tomu všemu vyhrává cimbálová muzika.

Neděle se nese ve znamení klapotu. Některý z místních dětských folklórních spolků oblékne své mužské členy do krojů a vyše je s dřevěnými hrkačkami mezi roubené domky, ukázat divákům, jak to v minulosti od Zeleného čtvrtka až do Bílé soboty – kdy se v kostelech nezvonilo, zato po vsi hrkalo - na valašské dědině vypadalo. V pásmu velikonočních a jarních zvyků doprovázených písněmi a tanci nesmí samozřejmě chybět vynášení Mařeny ani přinášení nového léta. Návštěvníci skanzenu nakonec mohou být i svědky tradiční pondělní velikonoční obchůzky spojené s omlazováním děvčat, tzv. mrskačkou.

Kromě muzea v přírodě jsou tradiční celoplošné velikonoční zvyky dodnes živé např. i v těchto obcích:

Akce	Obec	Oblast Valaška
Velikonoční Klapotání	Loučka	Meziříčsko-Kelečsko
Velikonoční Pomlázka	Lidečko	Hornolidečsko
	Zašová	Rožnovsko

Jak píše J. Langhammerová: „V generacích 20. století velikonoční tradice sice ustoupila do pozadí, ale dodnes jsou Velikonoce jedny z mála výročních svátků roku.“⁹³

3.2.3. Vynášení smrti a přinášení léta, první orba

Definitivní konec nadvlády zimy - Moreny - znamenala Smrtná neděle. Zvyk vynášet smrt a přinášet léto byl starší než samotná církev. Měl původ v pohanských obřadech, které představovaly smrt jako zimu, již už lidé chtěli mít za sebou, a tímto způsobem se jí symbolicky zbavovali.

⁹³ Langhammerová, J. *Lidové zvyky : Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha, 2004, s. 45.

Na znamení příchodu jara vynášela děvčata (jinde ale třeba i kluci) na dřevěné holi z hader a ze slámy (někde však také z krojového oblečení) vyrobenou Mařenu, ozdobenou pentlemi nebo korály z vyfouknutých bílých vajec, kterou se zpěvem (lišícím se podle jednotlivých oblastí) hodily do potoka (ukamenovaly nebo spálily). Že tento obřad neměl nikde na Valašsku jednotnou podobu, dokládají četné zprávy už z 19. století. Prospěchová magie související s následným rozsypaním popela ze spálené figuríny po poli, stejně jako s rozhazováním mokré slámy po pastvině - což mělo zvýšit úrodnost - je však všem oblastem shodná.⁹⁴

Na tento zvyk navazovala obchůzka s jarním stromkem. Chlapci a dívky nejdříve vynesli figurínu Mařeny ze vsi a zpátky do ní se vraceli se stromkem, většinou smrčkem, zvaným na Valašsku májek. Ten byl obvykle ozdobený řetězy ze stébel slámy a textilních ústřížků, bílými vejci pověšenými na šňůrce a malou panenkou na vršku, symbolizující zrod a svěžest jarní vegetace. Samotná kolední obchůzka po vsi s „létem“ doprovázená říkadly a přáním dobré úrody už ale byla ryze dívčí záležitost. Velký význam při ní mělo pohoštění a obdarování. Dnes už však zbyla z původně magického obřadu spíše jen zábava.⁹⁵

K jarnímu novoročí a začátku nového hospodářského období se vždy vztahovaly obyčeje, které měly přispět k dosažení dobré úrody. Při prvním orání se tradičně nabrala z první brázdy hlína a sypala se po hovězím dobytku, aby nestřečkoval. Odpoledne přinesla hospodyně gazdovi na pole svačinu – vaječnici s domácí vyuzenou klobásou a dobytku zapřaženému do pluhu košík sena nebo jeteliny. A když se gazda z prvních oraček vrátil, nabrala gazděna nebo některá děvče nepozorovaně vodu do putny, a aby bylo celý rok dostatek vláhy, gazdu polila vodou (tzv. očápala).⁹⁶

3.3. Letnice

⁹⁴ Langhammerová, J. *Lidové zvyky : Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha, 2004, s. 51.

⁹⁵ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 197.

⁹⁶ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 156.

Začátkem léta se tradičně na Valašsku slavily svatodušní svátky, lidově zvané letnice. Jednalo se o křesťanské svátky – seslání ducha svatého na apoštoly – navazující na Velikonoce, přestože v lidovém prostředí se spíše vázaly k předkřesťanským svátkům letního slunovratu. Ve Valašském lidovém prostředí se k tomu svátku přicházejícímu 50 dnů po Velikonocích váže pořekadlo: „Na Boží Duch, do vody buch.“ Ale zároveň i doporučení: “O Svatém Duše chod’ ještě v kožuše”.

3.3.1. Letnice v minulosti

Jak píše F. Bartoš: „Letnice jsou slavností jmenovitě kravařů a kravařek. V sobotu k večeru nalámají „zeleného“, lipových větvíček, jež se zastrkají za okna, za obrázky, pod střechu a do chlívů, neboť svátky svatodušní slaví se „pod zeleným“.“⁹⁷ Podle starého zvyku se opravdu v tyto dny do oken, kolem dveří a pod střechu zastrkovaly lipové větve na ochranu proti škodlivým silám.

„Večer začnou „rochat“ (práskati) dlouhými „tatary“ na dědině a róchají až do půl noci.“⁹⁸ Všude na Valašsku mládenci práskali bičem – hlukem odháněli ze vsi démony.

„Kravařky zatím chystají roždí, slaniny, vejce, krupici, mléko a suché švestky.“⁹⁹ Ve svatodušní neděli se totiž podával vydatný oběd jako o jiných svátcích, napekly se koláče a vdolky a rodina byla pospolu.

„V noci ze soboty na neděli svatodušní stavěli dříve chasníci svým dívkám před okny „máj“, tj. jedlový strom až po vršek z haluzí osekaný a z kůry oloupaný, na vršku zeleném pentlemi a červenými šátky ozdobený, kterýž pak stál až do posledního května. Poněvadž však svatodušních svátků někdy pozdě bývá a tak máj jen několik dní postál, stavějí ho nyní dne 1. května, tak že již stojí celý měsíc.“¹⁰⁰

⁹⁷ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 120.

⁹⁸ tamtéž

⁹⁹ tamtéž

¹⁰⁰ tamtéž

3.3.2. Letnice v současnosti

Oslavy letnic a s nimi spojené svátky navazující nenabývají v dnešní době už takového významu jako dřív. V rožnovském skanzenu se sice každoročně konají prezentace prací a zvykosloví spojených s přechodem jara v léto, lidový obyčej spojený se „škračením vajec“ ukončený večerní veselící u Hodslavské stodoly, nicméně ze všech výročních obyčejů je jeho uplatnění nejméně výrazné.

3.3.3. Stavění máje, Započetí letní pastvy, Boží tělo, Sv. Jan

K času letnic se váží také další lidové slavnosti. Prvního květnového rána nosili mládenci do vesnice březové stromky – tzv. máje, které stavěli dívkám před dům. Čím vyšší máj byl, tím víc se za něj děvče pyšnilo. Ověčený strom představoval nejen symbol jara, ale také lásky a mládenec touto cestou vyjadřoval svou náklonnost k děvčeti. Zajímalo-li se o jednu dívku více chlapců, nejednou si ze závisti májky vzájemně vyvraceli. Říkalo se: „Kde je máj, tam je děvča na vydaj!“¹⁰¹

Kromě jednotlivých májek pod okny své milé, se stavěla jedna velká májka pro celou obec – na počest všech dívek. Stromy vybrané na máje musely být silné, rovné a vysoké, druh stromu býval různý, nejednou se jednalo o kombinace – kmen ze smrku, vršek z borovice, protože vydržel dlouho zelený. Zatímco chlapci strom káceli a dopravovali na místo, děvčata upletla jarní věnce, kterým májku ozdobila. A kolik zábavy a bitek stavění máje provázelo! Bylo zvykem, že si mládenci máji přes noc hlídali. Největší ctí chasníka bylo totiž ukrást máj ve vedlejší dědině, zatímco odřezaný a odvezený zelený vršek máje byl pro tuto ves potupou.¹⁰²

Zatímco stavění máje provázely májové slavnosti spojené s hudbou a tancem, kácení májky na konci května provázela žertovná scénka v maskách. Do jednoduchého příběhu, kdy dřevař, kat, žid a cikán usilují získat kmen, zatímco

¹⁰¹ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 157.

¹⁰² Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 200.

hajný jim v tom brání, se zasadily aktuální problémy obce, které vyvolaly vždy všeobecné veselí.¹⁰³

Letnice byly také důležitými dny pro pasáky skotu. Přestože se s pasením dobytka započalo povětšinou už před letnicemi, považoval se výhon dobytka o svatodušním pondělí za oficiální započítání letní pastvy a byl provázen mnohými obyčejí.

Na jižním Valašsku vyháněli pasáci dobytek v pondělí už těsně po půlnoci. Kdo přihnal stádo jako první, stal se králem, krávy se mu měly lépe pást a dávat větší užitek. Zato poslednímu pastevcovi se ostatní smáli a ještě dlouho po letnicích se jim říkalo „záprdek“. Pasáci také tento den prováděli různé magické úkony na ochranu dobytka. „Obkúlávali“ svoje stádo vajíčkem dokola, aby se dobytek držel pohromadě, zdobili je věnci z lučního kvítí nebo jim přivazovali na rohy červené pentle. Také je šlehali tatary, to aby se dobytek dobře pásal, polévali krávy vodou, aby hodně dojily a i sami sebe polévali, aby byli čerství a ostražití.¹⁰⁴

Na Valašsku se k letnicím vázal i zvyk „škvaření vajec“. Nejen pastevcovi, ale celé rodiny vycházely (a dodnes vycházejí) do polí a lesů složit si ohniště a připravit si v železném rendlíku smažená vejce – někde na slanině, jinde se sýrem.¹⁰⁵

Dalším zvykem, první a nejdůležitější prací při příchodu valašských pastevců na salaš, bylo založení tzv. dřevěného ohně, získaného třením dřeva o dřevo. Tento oheň měl být udržovaný po celou dobu, co byly ovce na salaši, aby je – stejně jako pastevece – chránil před nadpřirozenými silami. Když náhodou oheň vyhasl, znamenalo to pro salaš neštěstí a ten kdo ztrátu zavinil, musel získat nový oheň ze sousední salaše.¹⁰⁶

Dívčí slavnosti letnic tzv. Královničky a chlapecké slavnosti tzv. Honění krále nejsou pro Valašsko typické. Výraznější obřady souvisí s magickým uctíváním vody a pramenů, největší pozornost je přitom věnována čištění či otvírání studánek,

¹⁰³ Kramolišová, A. Životnost výročních obyčejů na severním Valašsku In *Výroční obyčeje : Současný stav a proměny*. Brno, 1982, s. 252.

¹⁰⁴ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000. Brno, s. 202.

¹⁰⁵ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 107.

¹⁰⁶ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 188.

neboť lidé věřili, že dívčí nevinnost má očištnou moc. S touto tradicí se ve vesničce Hovězí můžeme setkat dodnes.

Brzy po svatodušních svátcích se slaví mladší svátek Božího těla. Základem oslavy byly průvody věřících, které obcházely čtyři oltáře, postavené obvykle v rozích náměstí. Lidé modlitbami prosili za příznivé počasí před nastávajícím létem a za ochranu před přírodními katastrofami. Oltáře přitom symbolizovaly čtyři evangelia, ze kterých se četly různé úryvky.¹⁰⁷

K tomuto svátku, jež se postupně měnil ve společenskou akci, typickému spíše pro město než venkov, vážou se na Valašsku jisté obyčeje. Posvěcené věnečky, které se pro tuto příležitost připravily, měly stejnou moc jako velikonoční kočičky – zejména chránily před blesky. Ratolesti lípy nebo břízy, jimiž byly ozdobeny oltáře, chránily dobytek před nemocemi a zapíchnuté do pole, měly zabezpečit vysoký vzrůst lnu. Jak napsal F. Bartoš: „Na Boží tělo ulamují halouzky z májů po městě postavených a strkají do zelí, aby ho nežrali zajáci, housenky a mušky“.¹⁰⁸

V předvečer svátku sv. Jana se na valašských kopcích zapalovaly ohně. Zatímco filipojakubské pálení nemělo na Valašsku větší tradici, Svatojánské ohně spojené s oslavou letního slunovratu byly proslavené. Mladí lidé zapalovali na návrší staré metly, vyhazovali je do výšky a říkali, že to „lécú čarodějnice“. Tradici pálení svatojánských ohňů dokládá i M. Václavek. „V předvečer svatého Jana Křtitele shromažďují se četní zástupové lidu valašského pálit ohňů svatojánských. Jakmile ohně vzplanou na Radhošti, už také rozněcují se na jiných menších kopcích, ba po celém Valašsku viděti toho večera vysoko šlehající ohně, jež se skládají ze dříví, metel (košťat) a jiných hořlavin často i smolou napuštěných. Hořícími pak poleny nebo košťaty mávají a točí kluci v povětří, až jiskry na vše strany srší.“¹⁰⁹ Takový oheň se na vrcholku Radhoště objevuje za příznivého počasí (nesmí být extrémní sucho, anebo zase „janské pluty“¹¹⁰, kdy pro déšť a mlhu není vidět na krok) každoročně 23. června dodnes.

¹⁰⁷ Vondrušková, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha, 2004, s. 201.

¹⁰⁸ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý*. Zlín, 2003, s. 121.

¹⁰⁹ Václavek, M. *Moravské Valašsko*. Třebíč, 1887, s. 27.

¹¹⁰ Stolář, P. *Svatojánské ohně na Valašsku*. *Valašsko*, 2006/1, roč. 9, č. 16, s. 42.

Svatojánskému ohni se přisuzovala i ochranná moc – tančilo se kolem něj a zpívalo – oharky z něj hospodyně dávaly do zelí, aby hlávky nežrala housata a mušky, bylinky v něm opálené používaly zase dívky při milostných kouzlech.

Tento den byl vůbec považovaný za velmi vhodný k čarování. Rostliny trhané v tuto noc měly mít zvláštní moc. Například květ kapradiny dával schopnost vidět poklad, rozumět řeči zvířat nebo být neviditelným. Dívky věštily pomocí devatera kvítí, pletla z nich věnečky a na noc je vkládala pod polštář – co se jim zdálo, mělo se vyplnit. Zvláštní moc se také připisovala svatojánské rose. Ta se měla sbírat před východem slunce do máselnice, aby bylo hodně másla, rozšířená jsou i vyprávění, kdy se tato rosa měla proměnit v mléko.¹¹¹

3.4. Hody a poutě

Největší podzimní slavností prostého valašského lidu byly hody. Tento výraz původně znamenal výroční slavnost, sváteční den, tedy nedělní dopolední bohoslužbu a potom další dny, do kterých se rozložily zvyky a zábavy.¹¹² V moderním pojetí se podle A. Vondruškové jedná o čistě lidový svátek, který se nijak nevázal k církevní liturgii a jeho původ souvisel s koncem podzimních prací a tedy s větším prostorem na zábavu.¹¹³ Podle tradičnější Lidové kultury na Moravě byla jádrem hodů křesťanská slavnost na počest posvěcení chrámu, která však patrně navázala na dávnou rodovou slavnost spjatou s uctíváním předků, obětí a hodováním, v čase po sklizni úrody.¹¹⁴

Hody bývají tradičně spojovány se svátkem sv. Havla a sv. Martina. O svátku svatého Havla se totiž obvykle odevzdávaly poddanské platy, jakýsi nájem za půdu majiteli panství. Někdy vrchnost své poddané při této příležitosti pohostila, jinde si vesničané uspořádali zábavu sami. Toho dne se také nerobotovalo. Na svatého Martina zase čeledí končila svou roční službu a dostávala

¹¹¹Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 54.

¹¹² Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 203.

¹¹³ Vondrušková, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha, 2004, s. 258.

¹¹⁴ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 203.

mzdu, uzavíraly se smlouvy mezi obcí a pastýřem, ovčákem či ponocným, a i to byla událost, která volala po bohaté hostině.¹¹⁵ Výstižně tyto slavnosti charakterizuje F. Bartoš: „Hlučně a vesele slavívaly se po dědinách hody (posvícení), v každé takměř dědině jiný týden, trvající od neděle do pátku. Tu zvali se příbuzní a známí na vzájem z dědin sousedních a častovali jak možná nejlépe masem, pečivem a burčákem (vínem ovocným). Muzika hrála každý den v hospodě, v pondělí chasa za průvodu hudby nosila po dědině opentleného „barana“, jenž byl pak jednou ranou kosiřem sřát a upečen.“¹¹⁶

3.4.1. Hody v minulosti

Jak uvádí J. Štika: „Od konce 18. století se slavily jednotné císařské hody v třetí neděli říjnovou, leckde ještě dlouho „po staru drželi“ kateřinské, martinské a jiné.“¹¹⁷ První jmenované stanovil v rámci reformace císař Josef II. nařízením, aby se slavily hody v celém Rakousku ve stejný čas, a to neděli po sv. Havlu, v trvání dvou dnů. Vedly jej k tomu hospodářské důvody, neboť četnost hodů a nemírné hodování odvádělo poddané od práce. Odtud tyto hody získaly svůj název - císařské nebo havelské. V mnoha obcích se však postupně vrátil lid ke svým starým hodům místním - konaným po skončení polních prací v průběhu října a listopadu, na den patrona chrámu Páně.¹¹⁸ Nebo se slavily hody oboje.

V úrodném roce se hodovalo jako nikdy jindy v roce, přestože v horských vískách na Valašsku nebyly tyto slavnosti nikdy tak bohaté jako v níže položených a úrodnějších obcích. Tam se podle zprávy vojenské odhadní komise z roku 1771 o hodech utratí tolik, že by to stačilo k obživě rodiny do poloviny zimy. Naopak v neúrodném roce, jak zaznamenal rožnovský kronikář Martin Tkadlec v roce 1866:

¹¹⁵ Vondrušková, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha, 2004, s. 258.

¹¹⁶ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Zlín, 2003, s. 140.

¹¹⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 107.

¹¹⁸ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 59.

„Toho roku byly hody smutné. Nebylo žádných veselostí a muzik a přitom ještě na půdách bylo prázdno, bez zrnka.“¹¹⁹

Velké rozdíly v tom, jak se hody slavily, souvisely nejen s oblastí, ve které probíhaly, ale i se sociálním prostředím, ve kterém se odehrávaly. To dokládá zpráva D. Slobody z roku 1851. „Hody musejí sláveny býti, sice by Valach nevěděl, že žije, majetný i chudý, boháč i žebrák musí míti hody. Bohatý zabije hodulu (krávu neb tele, berana) a zemele pár měřic žita (pšenice), chudý spoří a vydělává, aby alespoň v hody se poveselil, mládenec po celé týdně shromažďuje, aby se piva napiti a cimbál obštědřiti mohl.“¹²⁰

Délka oslav byl různá, hlavním dnem byla neděle před nebo po svátku místního patrona a radovánky pak vždy trvaly ještě několik dnů. V polovině 19. století, jak uvádí J. Štika, se hody držely po pět dnů, od neděle do čtvrtka.¹²¹ F. Bartoš dokonce zaznamenal jejich trvání od neděle až do pátku s tím, že se ještě příští neděli hody doslavovaly pohodkami.¹²²

Jak vypadaly Martinské hody v Horní Lidči na konci 19. století přibližuje čtenářům J. Štika: „Před hody se důkladně uklízelo, prý jako před velikonoce, a pozvali se příbuzní. Hlavním hodovým jídlem byla huse nebo jiné maso, vždy však pouze vařené. Napekly se buchty a vdolečky, pilo se pivo a zhřívána z čistého lihu a některých přísad. Odpoledne se celá obec sešla při muzice.“¹²³

Vrcholem hodů – jak zmíněno výše – bylo tzv. stínání berana. O tomto zvyku máme z celého Valašska velmi mnoho zpráv. Přestože se jedná o zvyk známý v celé západní Evropě, má svá národní specifika. Na Vizovicku vozili opentleného berana na márách po městě, zastavovali se před každou usedlostí a nechávali si od hospodářů zavdat vínem, nakonec kat jednou ranou uťal beranovi hlavu. V Jasenné se na berana vybíralo. Hospodyně obdarovávaly mládence ovsem a sušeným ovocem. Beran se nakonec zabil, oves se prodal hospodskému a za utržené peníze

¹¹⁹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 107.

¹²⁰ tamtéž

¹²¹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 108.

¹²² Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 60.

¹²³ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 108.

se vystrojila hostina. Před zabitím zvířete se vždycky odehrál symbolický soud, při němž se oběti vyčetla spousta zlých skutků.

Oběťmi hodových kratochvílí nebyl však jen beran. Ve Vizovicích zahrabávali mládenci kohouta po krk do země a s šátkem na očích se mu pak do vyčnívající hlavy střefovali cepem. Druhou obětí byl kozel, kterého shodili z věže. Jeho krev měla prý hojivé účinky, proto se prodávala do lékáren a z masa se navařil guláš.¹²⁴ Jak dokládá Č. Zíbrt o Vsetíně: místo berana stínali kohouta nebo mlátili cepem kačera a kromě toho svrhovali s kostelní věže i černého kozla.¹²⁵ To však byl spíše městský a panský obyčej, na vesnicích stínání berana jasně převažovalo.

Tyto kruté způsoby obětování zvířat o hodech byly zakázány v roce 1825 a znovu ještě v roce 1855.

Hodové oslavy byly doprovázeny i mnoha jinými zvyky. Vztyčovala se posvícenská máj, pořádaly se zábavy a hodové občůzky. Celou organizaci měla v rukou mládenecká organizace, mnohé povinnosti spojené zejména s výdaji však měla i děvčata. Stárci (volení představitelé mládenců) v doprovodu muzikantů obcházeli jednotlivé domy, vybírali peníze i naturálie, z nichž si pak uspořádali pohoštění. Průvody stárků a jejich ženských protějšků – stárek mají dodnes reprezentativní význam, zejména v oblastech, kde se udržuje na hody kraj.¹²⁶

3.4.2. Hody v současnosti

Hody patří dodnes k nejvýznamnějším výročním událostem. Dokladem toho je v předhodový čas každoroční velký úklid domácností, tradiční bílení fasád domů a nákup nového oblečení. Stejně jako v minulosti, zvou se navzájem i dnes ke společnému hodování všichni příbuzní, a to domácí i přespolní. Kromě tradiční hostiny bývá doplněno kulturními akcemi, jarmarky, koncerty. Lidé se setkávají v hostinci, aby se pobavili, zazpívali si a zatancovali. Do obce přijíždí perníkáři,

¹²⁴ tamtéž

¹²⁵ Zíbrt, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha, 2006, s. 573.

¹²⁶ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 204.

kolotočáři, náměstí se zaplňují stánky s všelijakým zbožím a k tomu všemu hraje muzika.

Ještě v polovině 19. století se hody držely po pět dnů, od neděle do čtvrtka. Začátkem 20. století se končovalo hodovat už ve středu, v některých oblastech Valašska dokonce už v úterý. Po první světové válce se pak hody omezily pouze na večerní hodovou zábavu v sobotu večer a na hodovou neděli, jako je tomu na většině území Valašska dodnes.¹²⁷

Co se týkalo zábavy při slavnostních popravách, dnešní člověk se musí podívat, jak se mohl lid kochat v bolestech a skonu ubíjeného, týraného zvířete. Není divu, že už od první poloviny 19. století proti nim začalo vystupovat např. kněžstvo nebo učitelé. Jak dokládá Č. Zíbrt, nebylo výjimkou, když kdosi při tlučení kohouta zabil pětiletého chlapce nebo někdo jiný stál šavlí hlavu dívce, která právě snímala ozdobu z berana, chystajíc jej na popravu.¹²⁸

Pořádání hodů je dodnes projevem prestiže obce, udržuje se nejen na vesnici, ale i v některých malých městech a okrajových čtvrtích měst velkých. Obecně posvícenská tradice z měst ustupovala během 19. století. Přesto jsou hody stále jednou z mála příležitostí během roku vedoucí k posílení vztahů příbuzenských, sousedských vztahů nebo třeba k místu bydliště, rodišti apod.

Na udržování hodových obyčejů se podílí stejně jako u jiných zvyků místní folklorní soubory. Tyto vystupují ve Valašském muzeu v přírodě tradičně v rámci akce Svatováclavské hody, které se každoročně odehrávají v Dřevěném městečku, a to především v místních hospodách. Na stolech nesmí chybět pohanka – různě upravená, slivovice, brynzové halušky se slaninou, Štramberské uši, valašské koláčky, valašská kyselica či klobásky a samozřejmě frgále – velké kulaté koláče pečené v peci.

Hodová zábava je dodnes vyhlášená ve Valašské Senici u příležitosti sv. Kateřiny a v Pozděchově – každou třetí říjnovou sobotu.

¹²⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 108.

¹²⁸ Zíbrt, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha, 2006, s. 533.

3.4.3. Poutě v minulosti

Podobnou událostí jako hody byla v průběhu roku pouť. Jak poznal F. Bartoš: „Patrocinium slaví se v každé dědině, kde je kostel, hlučnou poutí, o kteréž se všechno příbuzenstvo z okolních osad zývá na hostinu. Sejdou se cukráři, perníkáři, kramáři a řemeslníci se svým zbožím a improvizují zcela řádný trh.“¹²⁹

Procesí poutníků z celé východní Moravy táhla na hory Radhošť a Hostýn, vyhlášená poutní místa byla a dodnes jsou Příbor nebo Zašová, nezřídka se vyšlo z domu na čtyři i pět dnů.¹³⁰ U J. Štíky nalezneme záznam čtyřdenní poutě z Nedašova na Hostýn. Ráno se všichni pořádně nasnídali, s sebou na cestu si vzali do uzlu slaninu, vajíčka, chléb a buchty, někteří měli jen skrojek chleba s máslem a povidly. Večer došlo procesí do Kašavy, kde si je rozebrali po chalupách a poutníkům nachystali večeři. Druhý den došlo procesí na Hostýn, kde si lidé koupili něco k jídlu, přespali v hospodě nebo v kostele a stejnou cestou, opět s nocováním v Kašavě, se vraceli domů. Muzikanti, kteří šli celou cestu s nimi, hráli zdarma, jen za jídlo.¹³¹

Pouti se v mnohém podobal výroční trh, valašsky jarmark, který se konal dvakrát až čtyřikrát do roka a prodávalo se tam vše, co se potřebovalo v hospodářství i v domácnosti. Ve významnějších tržních střediscích se později konaly i trhy týdenní.

3.4.4. Poutě v současnosti

Svůj původní ráz si poutě udržely ještě před druhou světovou válkou. Dnešní poutě se zkrátily na jediný den. Atmosféru tradiční lidové poutní slavnosti – Anenské pouti - se stánky a pouťovými atrakcemi můžeme pocítit každoročně v Dřevěném městečku v Rožnovském muzeu v přírodě. K poslechu hraje návštěvníkům v areálu skanzenu cimbálová muzika, na palouku se odehrává

¹²⁹ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 60.

¹³⁰ Štíka, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 109.

¹³¹ Štíka, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 109.

produkce kočovné společnosti s kejklíři a akrobaty, pro radost dětem se hraje loutkové divadlo a starší mohou vyslechnout starodávné kramářské písně. O půl desáté se v římskokatolickém farním kostele Všech svatých v Rožnově pod Radhoštěm odehrává mše svatá k počtě sv. Anny a po jejím skončení začíná krojované procesí svůj průchod centrem města s drobnou dřevěnou plastikou sv. Anny, kterou nesou rožnovské dívky na ozdobených nosítkách za zpěvu poutních písní do Dřevěného městečka, kde je zakončeno svatoanenskou litaní. Mimo to probíhají v amfiteátru muzea v přírodě vystoupení folklorních souborů. Svatá Anna je totiž považovaná za patronku Valachů.¹³²

Štítenskou pouť ve Štítné nad Vláří nám může přiblížit Amálie Kutinová ve své slavné knize o dvou valašských dcerkách Gabře a Málince. Dnešní podoba je od té zaznamenané spisovatelkou jiná, přesto stejně velkolepá. Už týden dopředu se do obce začnou sjíždět pouťové atrakce, stánkáři a různá občerstvení, v pátek dorazí do vesnice rodiny s dětmi a ještě ten večer vypukne zábava. Prodej dárků, šatů, hraček a perníkových srdcí doplňují živé koncerty kapel pro dospělé, slavnost probíhá ve stejném duchu až do neděle, jen ta křesťanská stránka se čím dál tím víc vytrácí.

Pouť se na Valašsku alespoň jednou do roka koná snad v každé obci. Nejproslavenější a nejnavštěvovanější jsou např. dubnová pouť na sv. Jiří v Pozděchově, srpnová pouť Panny Marie Nanebevzaté ve Střelné nebo Cyrilometodějská pouť ve Valašské Senici u příležitosti zasvěcení místní kaple sv. Cyrila a Metoděje. Centrem dění je kaple sv. Cyrila a Metoděje, v níž se slouží mše svatá, a kterou následuje průvod obcí a bohatý kulturní program.

Dodnes jsou veškeré poutě a hody velmi oblíbené a navštěvované. Lidé se tehdy mohou odreagovat a dobře se pobavit. Podoba těchto akcí v současnosti už není ničím výjimečná, je obdobná jako jinde v regionech. Na žádné pouti nesmí chybět kolotoče, stánky s občerstvením, suvenýry ani večerní zábava.

¹³² Valašské muzeum v přírodě [online]. Rožnov pod Radhoštěm [cit. 2008-09-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.vmp.cz>> Archiv. Anenská pouť.

3.5. Vánoce a ostatní zimní svátky

Předvánočnímu času předcházely dlouhý adventní půst provázený řadou tradic a zvyků. Po poslední zábavě, martinské muzice, nastala doba postní. Valaši se modlili, chodili do kostela a nejedli maso. Na sv. Ondřeje se zachovávaly podobné zvyky jako na Štědrý den, odlévalo se olovo, věštila se budoucnost, předpovídala se úroda nebo vdavky. Tradice Barborek spojená s třešňovými větvičkami a jejich rozkvetením do Štědrého dne je nejen na Valašsku živá dodnes. „Protože je na Valašsku šikovných ogarů hodně, nenechávaly dcery nic náhodě a trhaly větviček více. Ke každé napsaly jméno jednoho ogara, a ta která vykvetla nejdřív, nesla zároveň jméno toho pravého.“¹³³

Děti se v tomto období těšily na mikulášskou nadílku, spočívající v sušeném ovoci, jablcích a pečivu různého tvaru.¹³⁴ Mikulášská družina byla kdysi bohatší o barevného Turka, kominíka, zarostlého poustevníka nebo třeba hrozivě vyhlížející smrtku s kosou přes rameno.¹³⁵ V některých obcích nadělovala místo Mikuláše matička – žena v bílé plachtě, která obcházela druhý den po mikulášské obchůzce.

Týden po Mikuláši pak ještě dům od domu chodily „Luce“, tajemné bytosti, zahalené v bílé plachtě s pomoučenou tváří a husím brkem nebo velkou hadrovou panenkou, které žadonily o příspěvek na kašičku pro dítě, případně vůbec nemluvily, jen syčely.¹³⁶ Všude byly obdarovávány.¹³⁷ A proč vůbec po chalupách chodily?

„Ony děcka ometají, to proto, aby posluchaly po celý rok. A taky chodí kontrolovat chalupy, jestli sú všecy rohy v chalupě vymetené a jestli Vánoce mohou nastat. Taky kontrolují dcerečky, které předou na kolovratu. To aby je měli schované, protože od svátku svaté Lucie do Štědrého dne se nesmělo příst.“¹³⁸

¹³³ Nyklová, M. *Vánoce na Valašsku* [online] Český rozhlas 7- Radio Praha. Speciál. Archiv [cit. 26-12-2007]. Dostupné na WWW : <http://www.radio.cz/cz/clanek/99027>.

¹³⁴ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 110.

¹³⁵ Nyklová, M. *Vánoce na Valašsku* [online] Český rozhlas 7- Radio Praha. Speciál. Archiv [cit. 26-12-2007]. Dostupné na WWW : <http://www.radio.cz/cz/clanek/99027>.

¹³⁶ tamtéž

¹³⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 111.

¹³⁸ Nyklová, M. *Vánoce na Valašsku* [online] Český rozhlas 7- Radio Praha. Speciál. Archiv [cit. 26-12-2007]. Dostupné na WWW : <http://www.radio.cz/cz/clanek/99027>.

Největšími svátky roku na Valašsku byly vždy Vánoce. Veškeré dění vánočního času v minulosti bylo motivováno zvykoslovím a početné vánoční obyčeje měly zabezpečit hospodářskou prosperitu i zdraví a šťastný život rodiny po celý rok. Proto každá rodina usilovala co nejlépe plnit lidová i církevní ustanovení a nejrůznější pověrečné praktiky, sestavené do pevného sledu a řádu. Vánoční svátky však byly i významnou rodinnou slavností, časem radosti a hojnosti.¹³⁹

Valašské Vánoce a veškeré zvyky a obyčeje s nimi spojené jsou bohatě popsány v nejedné etnografické publikaci. V některých ohledech jsou však jednotlivé poznatky občas ve vzájemné konfrontaci. Tak například přísný půst na Štědrý den na Valašsku, jak jej popsal F. Bartoš, kdy jenom v některých krajinách pojedí o poledni trochu hrachové polévky nebo vařené hlozy (sušené ovoce), dětem konejší se hlad známým zlatým prasátkem, jež se jim má ukázati na protější střeše sousedově, zachovají-li půst, a kdy se i dobytek postí - dostane ráno na hladno po kusu osúcha (přesného koláče) s husinou (husím sádlem), aby jim v novém roce čarodějnice neuškodily a choroby se jich nechytaly¹⁴⁰ zcela nekoresponduje s obrazem půstu O. Šuleře, kdy „děti dostaly hned ráno kousek chleba s medem, aby byly sladké, to značí hodné po celý rok.“¹⁴¹ Nejedná se však o zásadní rozdíly, spíše to ukazuje pestrost zvyků v jednotlivých oblastech. Ani J. Štika „obecně platný zákaz všech prací – kromě úkonů nevyhnutelně potřebných, ani popel se toho dne nevynášel“¹⁴², nelze zobecňovat. Jak se však dozvíme dále v textu, v některých oblastech tomu bylo právě naopak. Dalo by se říct, že Štědrý den byl chápán na Valašsku jako den pracovní, ale s určitými omezeními. „Nebylo zvykem podnikat dlouhé cesty, pracovat s ostrými nástroji, šít, příst, pracovat s chlěvskou mrvou apod. Práce se soustředily k přípravě domu na večerní slavnost.“¹⁴³

Na čem se však všechny prameny shodnou je, že Štědrý den byl nejtajemnějším svátkem roku (k žádnému jinému dni se totiž nevázalo tolik

¹³⁹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 111.

¹⁴⁰ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 11.

¹⁴¹ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 157.

¹⁴² Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 114.

¹⁴³ Pípek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 19.

obyčejů, věšteg, písni a jiných tradičních činností). Toho dne se nemělo hlasitě mluvit ani se smát, chování mělo být důstojné, bez prudkých pohybů, aby nebyly vyplašeny z domu duše předků, které v tento den pobývají v domě. Věřilo se, že: Jak na Štědrý den, tak po celý nastávající rok (stejně tak i na Nový rok).¹⁴⁴

3.5.1. Vánoce v minulosti

Hospodář s čeládkou chystal dobytku píci a nápoj na svátky, hospodyně pekly vdolky, chleba, a kopisti, kterou těsto na pečivo mísily, pomazaly ovocné stromy, aby dobře rodily.¹⁴⁵ Způsob jak vymoci na nerodném stromě plodnost popisuje F. Bartoš. „Před polednem, když hospodyň na chléb válí, dva vezmou sekry a jdou ke stromu neplodnému, hrozíce mu, že ho setnou, když nerodí. Tu hospodyň vyběhne, hladí ten strom rukama od těsta prosíc, aby ho nestínali, že již roditi bude, po čemž dostane milost.“¹⁴⁶ Jakmile měly hospodyně upečeno, celý dům vymetly, aby se v něm příští rok nedržel hmyz,¹⁴⁷ a když vyčistily pec pometlem od zbytku popela, měli ogaři po horkém pometlu přeběhnout, prý aby se v noci v posteli nepočůrávali nebo na něj šlapal pohůnek, aby ho příští rok na pastvě nezáblo a měl nohy po celou dobu zdravé. Stejným pometlem se někdy dotýkali ovocných stromů, aby byla zaručena bohatá úroda.¹⁴⁸ „Odpoledne hospodář zapřáhl dvouleté hříbě a dělal s ním první vyjížďku, nejčastěji k lesu, kde naložil na saně několik polen, aby hříbě jezdilo jako oheň.“¹⁴⁹

Před večerem se nachystala štědrá večeře nejprve veškerému domácímu zvířectvu. (I toto tvrzení F. Bartoše nebylo obecně platné na celém Valašsku. Někde dostávalo až zbytky od Štědrovečerní večeře.) Chudobná podružně z chlebového těsta upeče „podplameník“ kozičče, zámožnější gazděna upeče kravám, kozám,

¹⁴⁴ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 125.

¹⁴⁵ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 160.

¹⁴⁶ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 17.

¹⁴⁷ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 11.

¹⁴⁸ Pípek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 18.

¹⁴⁹ Mikulcová, M.; Graclík, M. *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek – Místek, 2001, s. 343.

ovcím, koňům po vlastním podplameníku. Vdolku, do něhož se zapečou byliny, jež byly o Božím Těle na oltáři, dá po kousku každému dobytčeti, a z každého těsta i potěradla (máku, tvarohu, povidel) ubere po kousku a podělí jím všecek statek.¹⁵⁰ V souvislosti s doживostí krav a ochranou dobytka před čarodějnictvím zmiňuje Gallaš tajemný zvyk s máselnicí.

Nemenší péče se věnovala drůbeži. „Slepícím se nasypalo zrní do železné obruče, aby se držely pohromadě a jestřáb je neodnesl, a pro lepší snůšku se jim přidalo do zrní trochu máku.“¹⁵¹ „Husám pomaží se hlavy medem, aby byly dobry a kohout a houser dostanou česneku, aby byli bujni.“¹⁵²

Štědrovečerní hostina (postaru oběd) započala, až když na nebi vyšla první hvězda, nebo i později tak kolem sedmé hodiny. Než usedli ke stolu, mužští venku stříleli a práskali bičem, říkalo se, že proto, „aby susedé čuli, že sa bude večerať“. Původně měl ovšem působený hluk zaručit, že se kolem stavení nebudou potloukat zlé síly a mátohy, kterých dříve ve fantazii lidu žilo více než dost.¹⁵³

Podle zpráv z Dolní Bečvy se někdy ke stolu sedlo až v deset večer a než přítomní pojedli a pobesedovali, šli rovnou na jitřní mši.¹⁵⁴

Před večeří, když se na stole zapálila sváteční svíčka, přišla hospodářově rodině poblahopřát děvečka. V ruce nesla snopek ovsu, který se za tímto účelem při mlácení odložil, vstoupila do světnice a popřála. Potom předala snopek gazděně, která jej rozestřela po stole, na jeden roh položila pecen chleba, na druhý slaměnou ošatku, v níž je po trošce každého obilí, mimo to česnek, cibule a petržel. Na to všecko prostřela ubrus a doprostřed postavila svíčku.¹⁵⁵

M. Kulda na Rožnovsku odpozoroval zvyk položit místo svíčky doprostřed stolu vdolek zdobený šipinkami, Gallaš zase hrst sena a na seno veliký žitný pletenec a nádobku s medem a čerstvým máslem. Úpravě štědrovečerního stolu se

¹⁵⁰ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 15.

¹⁵¹ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 160.

¹⁵² Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý*. Zlín, 2003, s. 112.

¹⁵³ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 20.

¹⁵⁴ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 115.

¹⁵⁵ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 12.

věnovala vůbec zvláštní pozornost. „Nohy stolu se ovinuly řetězem, aby zloději nekradli na poli, někdy byl na řetězu zámeček, aby uzamkl hubu vlkům a ti nežrali ovce.“¹⁵⁶ A místo loučemi v rohu místností se svítilo velkými lojovými svíčkami.¹⁵⁷

Večeři přinesla hospodyně na stůl všem najednou, „jak sedne, nevstane až po večeři, aby prý drůbež dobře seděla.“¹⁵⁸ Ale i zde existovala výjimka, někde jen hospodyně směla od jídla vstát, u jiných se to neslušelo a navíc překročení tohoto zákazu mohlo v domácnosti přinést různé těžkosti. „Při stole nesmí se pít, komu se chce, musí se jít napít ven“¹⁵⁹

Před jídlem se všichni hlasitě s hospodářem pomodlili a zasedli ke štědrovečerní večeři. Hospodář podal všem u stolu - od nejstaršího - chléb nebo oplatku s medem a říkal přitom: „Kraju chleba, mažu medem, abyste všeci byli po celý rok tak dobří, jak ten med je.“¹⁶⁰ Následovala polévka štědračka, připravená z hrachu, suchých švestek, hrušek, hřibů – kozáky, se dvěma kousky kvačky (sladké řepy) a brambor, to aby byla příští rok dobrá úroda a bylo vždycky v domě jídla dost. Polovina polévky se vždycky usušila a během roku se po trošce dobytku do soli přidávala.¹⁶¹ Podle lidových představ mělo být na stole devatero pokrmů, čím více chodů, tím větší bude příští rok úroda na poli. Štědrost večera spočívala v pestré skladbě pokrmů, která se však vesnici od vesnice, dům od domu lišila.¹⁶² Nejrozšířenějším štědrovečerním pokrmem byla krupicová kaše, hrachová polévka, kvaky (tuřín) a některé druhy pečiva.¹⁶³ Každý také ještě u stolu překrojil jablíčko, a komu se v jádru objevila hvězda, měl být zdrav.¹⁶⁴

„Po večeři se odnášelo od všeho jídla kravám, aby dojily, kočce, aby chytala myši, psovi, aby hlídal, a též kurám a ptákům odnesla děvčata pod stromy a na

¹⁵⁶ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku.* Praha, 1989, s. 160.

¹⁵⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku.* Praha, 1997, s. 113.

¹⁵⁸ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku.* Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 20.

¹⁵⁹ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy.* Zlín, 2006, s. 13.

¹⁶⁰ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku.* Praha, 1989, s. 160.

¹⁶¹ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první.* Zlín, 2003, s. 206.

¹⁶² Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě.* Strážnice, 2000, s. 191.

¹⁶³ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku.* Praha, 1997, s. 119.

¹⁶⁴ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídaní o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku.* Praha, 1989, s. 160.

pole a dívala se, ze které strany přiletí první pták, protože odtud přijde ženich.¹⁶⁵ Zbytky z pokrmů se házely do ohně, aby neškodil, do studně, aby byla voda zdravá, k ovocným stromům, aby byly úrodné.¹⁶⁶ Zbylé smetí se sypalo na křižovatky, aby byl dům chráněný před vlivem čarodějnic. Pro mladá zvědavá děvčata to byla zábava. Smetí vynášela v neckách, a když jej vysypala, pod prázdnou nádobou poslouchala, co se jim ozve. Podle toho pak hádala svou budoucnost.¹⁶⁷

Po večeři se také navštěvovali sousedé, povídalo se, zpívaly se koledy, věštilo se a čarovalo a přitom se držely různé zvyky. Zhasínala se svíčka, a komu stoupal kouř vzhůru, bude zdravý, komu šel za pec nebo do kouta, zůstane doma, komu ke dveřím, ten do roka z domu odejde. Lilo se olovo a z jeho tvarů uhadovali, co koho potká a co ho nemine. A také se házel papuč za hlavu – komu dopadl špicí ke dveřím, půjde z domova.¹⁶⁸

Další zvyky, jež měly předpovědět budoucnost na Štědrý den, zaznamenal F. Bartoš. Která osoba měla při světle svíčky na stěně dvojité stín, ta měla do roka zemřít. Chtěla-li se dívka dozvědět, odkud přijde její milý, měla zatřást plotem, přitom říct: Třasu, třasu plotem, můj milý pod' sem. Ze které strany foukl vítr, z té měl milý přijít. Vdavekchtivá děvčata házela na zamrzlou řeku kameny a podle jejich zvuku na ledě, hádala, koho si vezmou. „Róchnutí“ značilo sedláka, klepotání mlynáře, žblunknutí ožralku. Jiné zase chodily klepat vařečkou nebo motyčkou na kurník. Z něj dostaly jasnou zprávu: slyšely-li kohouta, byla do roka svatba, ale ozvala-li se kura, měly šanci stát se do roka svobodnými matkami, závitkami. Starší svobodná děvčata jako poslední zoufalý prostředek, jak zjistit, zda dojdou pod čepec, házela po kohoutovi polenem. Pokud potrefený opeřenec zazpíval, byla veselka jistá, často to však byla kohoutova píseň poslední.¹⁶⁹

Usedlé gazdy spíše zajímalo, jaká bude příští rok úroda. Pozorovali noční oblohu a svítalo-li mnoho hvězd, měl být vaječ a brambor dostatek. Tmavé Vánoce naopak znamenaly světlé, prázdné stodoly. Aby si zajistili již dopředu zdar při

¹⁶⁵ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 160.

¹⁶⁶ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 192.

¹⁶⁷ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 23.

¹⁶⁸ Šuleř, O. *Je to chůze po kotárech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha, 1989, s. 160.

¹⁶⁹ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 24.

jarním setí, patku chleba, který na Štědrý večer načali, schovali do truhlice k zrnů, a když vyjeli na jaře na první setbu, pojedli ho suchý s polévkou.¹⁷⁰

Doba mezi půlnocí a svátečním ránem byla opředena mnoha kouzelnými představami. Voda ve studánkách se měnila na víno, dobytek ve chlévě mluvil lidským hlasem, lidé vycházeli k tekoucí vodě, aby se v ní omyli, což jim mělo zaručit zdraví a děvčata, která se chtěla líbit, spěchala k soutoku, protože tato voda měla dnešního večera zvláštní moc.

V den Božího narození, časně ráno před jitřní jde děvečka k potoku, nabere třikrát proti proudu vody, vezme „šťastičku“ - jedlovou větvičku o třech vrškách, kterou čeledín po Štědré večeri z lesa přinesl a zastrčil do hnoje, a namáčejíc ji ve vodě, kropí všechny domácí, kteří ještě leží, přitom říká:

„Pochválen bud' Ježíš Kristus.

Pánbů vám daj dobrý deň,

výš vodička lež (než) oheň.“

Potom přeje jako na štědrý den. Všichni vstávají, vodu vylejí na mísu, do ní si vloží každý jeden peníz a pak se umývají. Potom jde děvečka s vodou do chléva a do ovčírny, kropíc dobytek a přeje i jemu. Jedlovou větvičku nakonec rozdělí na tři, jeden vršek vstrčí pod strop v jizbě, druhý ve chlévě a třetí v ovčárně, kde zůstanou až do příštího roku.¹⁷¹

Nedlouho po půlnoci, chodí se na jitřní, kde se zpívá valašská mše, veliká koleda pastýřská, nářečím valašským, při níž chlapci pískají na píšťalky a na kukačky, napodobující zpěv ptačí. Toho dne, jakož i o novém roce se vesnická chasa předbíhá: kdo spíše domů přijde, bude o žních napřed na záhoně.¹⁷² Stejný zvyk se provozoval i o Velikonocích. Od hospodyně pak dostane každý po koláči, který musí ve chlévě sníst, aby byl dobytek žírný.¹⁷³

¹⁷⁰ tamtéž

¹⁷¹ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 21.

¹⁷² Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý*. Zlín, 2003, s. 113.

¹⁷³ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 23.

Na Boží hod se nesmělo hrát v karty, nechodilo se do hospody ani na návštěvu k rodině, dokonce ani kluci nesměli na sáňky ani na vozičky (brusle). V domácnostech se dodržoval zákaz jakékoli práce, především zametání, poklizení dobytka a zacházení s ostrými předměty.

Hlavní náplní dne byly návštěvy bohoslužeb. Toho dne bývají slaveny tři mše svaté. I k těm se vázaly zvyky a pověry. Např. sousedé jdoucí přes pole na jitřní na sebe nesměli volat, kdo zákaz porušil, mohl být do roka na marách, stejný osud čekal i toho, kdo po cestě upadl.¹⁷⁴

Odpoledne začali chodit Valaši - chlapci za pastýře převlečení, a po staveních předváděli mystérium narození Páně. Chodili až do Tří králů, kdy na sebe zase vzali podobu tří mudrců z východu.¹⁷⁵ Návštěva prvního příchozího dávala v tento den znamení do budoucnosti. Když vstoupil do domu mládenec, měli mít v novém roce chlapce a býčky, housery, kohouty, přišlo-li děvče, očekávaly se dívky, kravičky atd. Návštěva mohla mít (jak se dochovalo z Velkých Karlovic) i povahu magické akce. Chtěla-li hospodyně přírůstek jalovic, pozvala si brzy z rána na koledu chudobnější sousedku.¹⁷⁶

Na sv. Štěpána se v kostele po bohoslužbě světilo jarní obilí na setí. Každý hospodář poslal si ho po trošce do kostela a potom jej přimíchal k semeni.¹⁷⁷ Teprve v tento den se rodina začala rozcházet po návštěvách a chodilo se po koledě.¹⁷⁸ Tyto znamenaly návštěvu přátel, kteří přišli přát zdaru v novém roce, požehnání, zdraví a štěstí. Původně přáním štěstí a zdraví mínili koledníci iracionálně působit na přírodu a na navštívené domácnosti svolávat dobro, zabezpečit budoucí úrodu a blahobyt.¹⁷⁹ Až později byl tento význam potlačen snahou koledníků o získání darů, když přicházely na koledu hlavně chudé děti, a to jak cizí, tak i příbuzných a sousedů. V chudších obcích na Valašsku si takto pomáhal i pan učitel, kostelník, varhaník nebo pan kaplan.

¹⁷⁴ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 27.

¹⁷⁵ Bartoš, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek prvý*. Zlín, 2003, s. 113.

¹⁷⁶ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 192.

¹⁷⁷ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 23.

¹⁷⁸ Mikulcová, M.; Graclík, M. *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek – Místek, 2001, s. 343.

¹⁷⁹ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 7.

„Ve Velkých Karlovicích využívali takovýchto návštěv kaplana k neobvyklému úkonu lidové prosperitní magie. Po odchodu hosta zaujala jeho vyhráté místo hospodyně, aby zabezpečila nosnost drůbeže. Po ní se tam tlačila neprovdaná děvčata, jimž toto krátké posezení mělo pomoci do roka a do dne pod čepec.“¹⁸⁰

O štěpánském svátku uplatňovali čeledínové právo vystoupit ze služby a měnit místo. Pacholkům v tento den končila služba a až do Nového roku odcházeli na svobodu do svého domova. Dostávali při té příležitosti od hospodáře výslužku, dříve pečivo, mouku, obilí nebo plátno, později peníze. Typickým pečivem byl tzv. koláč, velká zdobená buchta nebo bochník chleba. Čeledí i synkové hospodářů se večer scházeli v hospodě a „propíjali“ koláč. V ten den jakoby zmizela sociální nerovnost. Na dřívější společensko-právní obyčej upomíná i rčení – na Štěpána, každý sobě za pána. Někde dokonce hospodář přinesl pacholkům obuv, a tím jim symbolicky dal svobodu.¹⁸¹ Na Nový rok vystupovaly ze služby zase děvečky.

V poledne se v mnoha domácnostech podávaly žitné či pšeničné koláčky s medem, aby obilí dobře sypalo. Po jídle se odstrojil sváteční stůl, který zůstal od Štědrého dne. Zbylý chléb a drobky se dávaly zvířectvu, stejně jako zbytky dožínkového věnce a kosti se zakopaly do zahrady. Z nohou stolu se odmotal řetěz a všichni po něm přešli bosýma nohama, aby se chránili před nemocemi a bolestmi. Potom byl natažen před dveře ovčína a chlěva a dobytek přes něj byl hnán tam a zpět, aby byl v létě na pastvě čilý.¹⁸²

Na Valašsku chodívali v tento den na obchůzku chlapci převlečení za řeznické tovaryše kupovat jalovičky, čímž byla míněna děvčata na vdávání. Přicházeli ještě před rozedněním, brali děvčata z postelí, polévali je, tropili s nimi různé nezbednosti.¹⁸³

Silvestr se nijak nelišil od běžného dne, jen ve městech, a to ještě v měšťanských domech, bylo veseleji. V pozdní odpoledne se navštěvovali známí, pojídali šunku a popíjeli víno.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 7-8.

¹⁸¹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 119.

¹⁸² Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 28.

¹⁸³ Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 192.

¹⁸⁴ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 120.

Na Nový rok se nejedla drůbež, protože všecko štěstí „by s ňú ulétlo“. O zákazu drůbežího masa se nikde jinde nedovídáme, než z měšťanského domu u Majerů, přesto vepřové maso bývalo pravidlem.¹⁸⁵ Po hostině odcházely ze služby děvečky a kravařky. Každá z nich dostane veliký koláč, zdobený růžičkami a ptáčky, ať už těsta nebo z papíru.

3.5.2. Vánoce v současnosti

Vánoce si do počátku 21. století udržely postavení jednoho z nejvýznamnějších svátků v roce v rodinách věřících i v ateistickém prostředí, kde jsou slaveny především jako rodinné svátky pokoje, lásky a míru. Jejich intimní atmosféru rodinné i přátelské soudržnosti podtrhují i některé z tradičních zvyků (sváteční výzdoba domů, vzájemné obdarovávání v rodinném kruhu, mezi přáteli a známými, rozesílání vánočních a novoročních přání). Udržela se rovněž některá z tradičních vánočních jídel, přetrvávají věštebné praktiky, provozované jako zábavný prvek o Štědrém večeru, místy i různé druhy občůzek dětí i dospělých, spojených s přáním či zpěvem koled. Nejvýraznějším atributem se stal vánoční stromek, který se v českém prostředí rozšířil až v době zániku tradiční lidové kultury, novodobé jsou i některé další součásti vánoční výzdoby, např. jmelí, které začalo o Vánocích pronikat do českých měšťanských domácností ze západní Evropy až koncem 19. století.¹⁸⁶

Dnešním symbolem Vánoc je vánoční stromek a betlém. Každý z nich je jiného původu. Stavění betlémů je zvykem církevním, jenž se uplatňoval nejprve v kostelích, zatímco vánoční stromek je zvyk typicky měšťanský, z Německa, který se na Valašsku prosazoval jen velmi pomalu, až v prvních desetiletích 20. století. „V moravském národopise však zaujímá zvláštní místo chvojka. Byl to vršek jehličnanu nebo jeho silná větev, která se zavěšovala na stropní trám vždy špičkou dolů. Zdobila se červenými stužkami a jablíčky. Jistě jde spíš o ukázkou funkcí

¹⁸⁵ tamtéž

¹⁸⁶ *Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha, 2007, s. 1111.

podobný trojité větvičce, s níž chodila čeleď přát hospodáři (viz v textu výše), než o chudobnější náhražku vánočního stromku. Tato archaická forma se ještě v letech 1952 – 1953, jak dokládá etnograf A. Václavík, udržela na Rožnovsku.¹⁸⁷

Nakolik ještě přetrvávají v obecném povědomí vánoční zvyky a jaký mají význam a podobu se snažila zodpovědět dotazníková akce Valašského muzea v přírodě v roce 1991. Třetina účastníků přitom byla narozena před rokem 1918 a jen šest účastníků z celkového počtu bylo mladších sedmdesáti let. Výsledky se dají v kostce shrnout takto:

Půst se na štědrý den se dodržuje stoprocentně, starší účastníci dokonce dbají na jeho zachování v rodinách svých dětí. Nedodržuje se však jako důsledek církevního zákazu, ale drží se, protože je to vžitě.

Zvyk s dožinkovým věncem na stole a řetěz omotaný kolem stolu neznají až na jednoho účastníka žádní dotázaní, přestože většina z nich pocházela z prostředí venkova. O využívání snopů obilí či slámě pod stolem neví nikdo nic.

Vánoční večere dodnes obvykle začíná, až vyjde první hvězda, tedy mezi 17. a 19. hodinou, přičemž se vždy nejprve nakrmí dobytek. Starobylé praskání bičem a střílení opět nikdo nezná. Místo něj se však rozšířil zvyk nový, přejatý z města, a to že se rodina svolává ke stolu zvonečkem.

Jídlo téměř všichni tázaní začínají modlitbou, běžně rozšířená pověra o nutnosti sudého počtu stolovníků při večeři nebyla zaznamenána, požívání tradiční oplatky s medem najdeme sice zřídka, ale zato i v maloměstském prostředí.

Jídelníček se od tradičního příliš neliší. „Než o obohacení sváteční tabule chudších vrstev po roce 1948 bychom spíše mohli mluvit o jakési nivelizaci v klasické stavbě jídelníčku. I v této době slibovaného blahobytu začíná prostými jídly, nemajícími obřadní charakter: vdolkem s čajem, bramborem s kyškú (kysaným mlékem). Z rybího masa se objevily nejprve dostupnější uzenáče nebo zavináče. Čerstvá ryba se připravovala až po 2. světové válce (přesněji uvádí 1946 či až padesátá léta!). Výjimky jsou dány sociálním postavením (učitel, úředník) nebo zvláštními podmínkami: dělníci broumovského pivovaru dostávali kapra jako deputát již po roce 1920, v Lidči se zvyk jíst tento pokrm rozšířil během války, kdy

¹⁸⁷ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 6.

v obci byla soustředěna početná kolonie rodin úředníků německé finanční stráže.¹⁸⁸ Všichni respondenti měli jen velmi omezenou povědomost o pověrečných zvycích a obřadech. Znali v podstatě jen věštby o lidském osudu v té nejobvyklejší formě (lití olova, krájení jablek, pouštění skořápek, házení střevícem). O ochranných a blahonosných praktikách již neví nikdo. I ostatní obřady se vytrácejí a jejich zlomky jsou dobré ke zdůraznění chvíle slavnostní zábavy nebo k ukrácení času před noční návštěvou kostela.

Jen devět dotázaných mělo znalost o „šťastíkování,“ ale již bez průvodního veršování, jen zběžným potřepáním ruky. Ostatním tento pojem splývá s koledou.

I po válce panoval zvyk účastnit se půlnoční mše svaté s celou rodinou, a to i u vlažně nábožensky smýšlejících obyvatel. Klid a zákaz práce na Hod Boží byl dodržován přísně, dodnes má mnohá hospodyně navařeno den předem či alespoň již oškrábané brambory, připravené nudle apod.

Vánoční stromek byl od dob první republiky skutečně v každé rodině. Často stával u okna, aby byl zvenku vidět, plnil tedy i jakousi reprezentativní funkci. Osm tázaných ví, že v chudších rodinách byl dříve pověšen u stropu. „Soudí, že proto, aby nezabíral místo ve světničce. A mají patrně pravdu, šlo skutečně spíše o nouzové řešení, umožněné malými rozměry stromku (asi půl metru), než o pokračování tradice chvojky.“¹⁸⁹ Více než v polovině sledovaných rodin měly na starost zdobení stromku děti. Vyhrály si s podomácky stříhanými a skládanými ozdobami z papíru, se šiškami a ořechy, které balily do staniolu nebo zlatily, věšely sušené ovoce, dřívka nebo cukrátky v pestrých obalech a jablíčka. Dárky se pod stromeček začaly hojněji dávat až ve 30. letech, do té doby naděloval Mikuláš.

Na Valašsku, zvláště v okolí Rožnova, byla hojná tradice lidového občůzkového divadla, podporovaná školou, spolky i církví. Pastýřské hry, ve kterých vystupují Valaši – salašníci, povzbuzovaly etnické povědomí, vztah k rodnému kraji. Koleda, která se neomezovala jen na občůzky dětí, příbuzných a přátel, zanikla již před první světovou válkou.

V evangelických obcích na Valašsku byl přístup k mnoha popisovaným zvykům rozdílný. Ale v podstatě můžeme říci, že ve vesnicích, kde převažovala

¹⁸⁸ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 34.

¹⁸⁹ Piperek, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1994, s. 34.

tradičně evangelická konfese, bylo mnoho lidových zvyků odmítáno, především pak ty, které měly pověrečný či věšební charakter. Dokonce nelibě nesli i vánoční vzpomínku na zemřelé okrašlováním hrobů svícemi či vrškem jehličnanů, jež je upraven jako vánoční stromek a ozdoben pentlemi z papíru, jak jsme toho svědky dodnes.

Průzkum proměn vánočních oslav naopak mezi současnými žáky základní školy provedla v témže roce B. Petráková. Z její ankety vyplynulo následující. Ve většině rodin se klade velký důraz na vánoční úklid, přípravu vánoční výzdoby, pečiva a cukroví. Stromeček většinou zdobí celá rodina, případně starší děti za pomoci jednoho z dospělých, a to buď v předvečer Štědrého dne, nebo na Štědrý den dopoledne. Velmi rozšířený zvyk je dodržovat na Štědrý den půst, přičemž půstem je zde myšleno obejít se bez masitého jídla. Snídá se obvykle vánočka, obědvá se polévka a složení sváteční večeře se ustálilo na polévce, smaženém kapru nebo rybím filé s bramborovým salátem. V mnoha rodinách se udržují pravidelně alespoň některé zvyky (lití olova nebo vosku, pouštění skořápek po vodě, rozkvětání větvíček „barborek“, rozkrajování jablek, vlastnoruční vyrábění vánočních ozdob, obdarovávání domácích zvířat, házení střevícem apod.). Původní smysl těchto zvyků a obyčejů se často vytrácí a stávají se jednou z forem vánoční zábavy. Zpívat společně koledy či poslouchat vánoční hudbu z přehrávačů je zvykem v 74% domácností, stoprocentní je sledovanost televize. Podle televizního programu se často také určuje doba délky štědrovečerní večeře a rozbalování dárků.

Z těchto zjištění dochází autorka ankety k závěru, že i když se už dávno z našich Vánoc vytratily prvotní předkřesťanské prvky oslav zimního slunovratu a potřeba zabezpečení zdaru v hospodářství a v rodinném životě prostřednictvím obřadů, stejně jako křesťanský náboj, nejsou v prostředí tohoto regionu Vánoce chápány pouze ze své materiální, konzumní stránky.¹⁹⁰

Ve Valašském muzeu v přírodě se snaží mnoho zvykoslovných představ i praktik lidové magie rekonstruovat a přiblížit dnešním návštěvníkům. Dnes se ožívují mnohé obřady a zvyky v jejich autentičtější podobě přímo v chalupách

¹⁹⁰ Petráková, B. Proměny vánočních oslav v Luhačovicích ve dvacátém století. *Acta musealia*, 2001/1, roč. 1, č. 1, s. 40.

Dřevěného městečka v rámci celotýdenních programů „Vánoce na dědině“. Koleda, draní peří, obchůzky Mikuláše, Lucek a Tří králů i hra o Dorotě – to je jen neúplný výčet akcí, jimiž se snaží lidové zvykosloví návštěvníkům přiblížit.

„Ve 20. století pozbývají pověrečná ustanovení na významu a novou ideovou náplní vánočních dějů se stává oslava rodinné pohody, smířlivost, ale i romantika, jejíž velmi významnou součástí se staly, resp. zůstaly tradiční vánoční obyčeje i tradiční vánoční pokrmy.“¹⁹¹ V četných rodinách mnohé z těchto obyčejů dosud uchovávají – jako součást rodové či regionální tradice.

Na svátek sv. Barbory dávají nejen svobodné dívky, ale také vdané ženy do vázy snítky třešně nebo švestky, či zlatého deště. Tento zvyk je dosti rozšířen a většinou se udržuje proto, že na Vánoce působí rozkvetlé snítky dekorativně.

Ve vysokém počtu jsou také zastoupeny mikulášské obchůzky po rodině, příbuzných a známých, a to jak na vesnici, tak ve městě. Mikuláš má na sobě obyčejně bílý ornát z papíru, na hlavě mitru s křížem a ruce berlu. Čert bývá oblečený do obráceného kožichu, v obličejí je ušpiněn sazemi nebo mívá přes obličej nataženou punčochu a na hlavě rohy. Jako doplněk s sebou nosí řetěz. K této základní dvojici patří ještě anděl, kterého charakterizuje bílá plachta nebo záclona a papírová křídla. V době před listopadem 1989 dokonce připravovaly některé podniky pro děti svých zaměstnanců mikulášskou nadílku s programem v místním kulturním zařízení, v dnešní době jsou mikulášské obchůzky spíše akcí dobrovolníků nebo zájmových kroužků.

Na Štědrý den se většina lidí postí a více jedí až na večeři, zahájenou i ukončenou modlitbou. Pokrmy bývají složeny z hrachové, čočkové, někdy houbové nebo rybí polévky, ryby a bramborového salátu. Pod talíř se vkládají peníze, aby se každého držely po celý rok. Věštění v podobě krájení jablek, pouštění ořechových skořápek po vodě, lití olova do vody, házení papučí, předpovídání budoucnosti podle směru kouře ze svíčky, předpověď počasí na jednotlivé měsíce roku podle zvlhnutí či vysušení soli ve skořápkách od vlašských ořechů, třesení trnkou apod. se sice provádí téměř v každé rodině, ale čistě ze zábavných důvodů. Na Boží narození většina rodin zůstává doma, na Štěpána si naopak všichni chodí přát. Koleda je

¹⁹¹ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 111.

záležitostí spíše malých dětí, ve městě i rómů. Večer bývá zakončen štěpánskou zábavou.

Na Nový rok se zčásti zůstává doma, zčásti chodí přát do nového roku, v některých rodinách se přísně dodržuje obyčej, že na Nový rok nesmí nikde viset prádlo a vše započaté musí být skončeno. Od pernaté zvěře se maso na oběd jí málokdy – aby člověku neuletělo štěstí, většinou to bývá různě upravené maso vepřové a čočka – aby se v rodině držely peníze.¹⁹²

K moderním oslavám Vánoc patří nově také adventní koncerty a tradice rozsvěcování vánočních stromků na náměstích, doprovázené různými kulturními programy. V neposlední řadě se v současné době můžeme v mnoha obcích Valašska setkat také s pořádání živých betlémů (viz tabulka) a předváděním vánočních her.

Akce	Obec	Oblast Valašska
Živý betlém	Horní Lideč	Hornolidečsko
	Hovězí, Karolinka	Hornovsacko
	Rožnov	Rožnovsko
	Kelč	Meziříčsko-Kelečsko
	Hošťálková	Střední Vsetínsko

3.6. Masopust

„Kořeny masopustu lze hledat v motivech vázaných na doby od nás vzdálené tisíce let, ve společenstvích s jinou filosofií a vztahem k světu, uznávající jiné morální normy života. V mnohých motivech cítíme dotek pravěku, jinde ohlasy antiky, středověkých her a všeplatné vzývání života, jeho ročního koloběhu a obnovy.“¹⁹³

Co vůbec slovem masopust rozumíme? Národopisná encyklopedie Lidová kultura uvádí pod tímto heslem celkem tři významy:

¹⁹² Kramolišová, A. Životnost výročních obyčejů na severním Valašsku. In *Výroční obyčeje : Současný stav a proměny*. Brno, 1982.

¹⁹³ Langhammerová, J. *Lidové zvyky : Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha, 2004, s. 12.

- 1) lidová slavnost maškar obřadního charakteru
- 2) období od Tří králů do počátku předvelikonočního půstu
- 3) jméno hlavní postavy vystupující v masopustních hrách.

Zaměříme svou pozornost však zejména na poslední tři dny masopustu, tedy na období provázené veselostí, zábavou, bezstarostností a porušováním všemožných předpisů o chování. Tedy slovy J. Langhammerové, autorky publikace Lidové zvyky, „Čas tradičně chápaný jako antipůst. Období požitků a hodokvasů s požíváním tučného masa a koblih zlátnoucích v oleji. Jídlo, pití, zpěv a tanec jako řečiště veselosti, uzavřené mezi dvěma břehy postů, Vánoc a Velikonoc.“¹⁹⁴

3.6.1. Masopust v minulosti

Cyklus vánočních obyčejů na Valašsku skončil s poslední Tříkrálovou obchůzkou, nikoli však společenský život. Konaly se svatby a taneční zábavy, připravovaly se zabijačky a mládež se scházela na přástkách.¹⁹⁵ J. Štika z tohoto období připomíná brzy po Třech králich konané obchůzky po vsi doprovázené předváděním truchlivé hry o panně Dorotě a hned po Hromnicích chození školáků po chalupách na Blažejskou koledu, spojenou s vybíráním na učitele a se zpěvem:

*„Svatý Blažej zas to vám všecko vynahradí,
dejte masa nebo hrachu nebo trochu soli.“¹⁹⁶*

O samotném masopustu píše: „masopust vrcholil ve třech dnech před prvním postním dnem, před Popeleční středou (též škaredou středou). Při vědomí, že zakrátko nastane dlouhý půst, dopřávali si lidé dosytnosti jídla, tance, zpěvu a bujného veselí.“¹⁹⁷

¹⁹⁴ Langhammerová, J. *Lidové zvyky : Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha, 2004, s. 11.

¹⁹⁵ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 100.

¹⁹⁶ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 101.

¹⁹⁷ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 101.

Konec masopustu se na Valašsku označuje slovem „končiny“.¹⁹⁸ Jedná se o několik posledních dnů v tomto období, do nichž se převedla celá podstata masopustu, a soustředily se v nich různorodé obyčeje s výraznými blahonosnými, plodnostními i ochrannými motivy. Jak vyjmenovává J. Tomeš, realizují se nejrůznějšími obchůzkami po domech či po vsi, přestrojováním, maskami a maškarními průvody, symbolickým předváděním určitých činností nebo obřadními zákazy některých prací, zvláštními jídly, tancem a tanečními hrami, divadelními scénkami a zábavami.¹⁹⁹

Mnoho masopustních obyčejů z Valašska máme doložených v národopisné literatuře 19. a 20. století, a jak tyto prameny ukazují, k hlavním rysům masopustních tradic v této oblasti patří obchůzky a obchůzkové obyčeje.

„Nejstarší záznam o masopustním průvodu pochází z Rusavy z poloviny 19. století. Chodili tu prý dům od domu s medvědem, zavdávali kořalky a mládenci potancovali s dívkami v domě. Od hospodyně dostali a do koše uložili vdolky a slaninu, od dívek peníze. Z toho si pak v domě uspořádali hostinu.“²⁰⁰

O masopustní masce medvěda máme nejen z Rusavy, ale z celého Valašska značné množství dokladů. I Č. Zíbrt se o ní v rámci konce masopustu zmiňuje: „Na končiny oddával se druhdy kdekdo bujarému veselí. Vodit medvěda po dědině i po městě s hudbou bývalo všeobecným vyražením. Na Vsetín docházeli ponejvíce z okolních dědin mladíci se župicemi a kožichy obrácenými, s chlapem ve slámě omotaným, s dlouhým ohonem, s muzikanty a vyhrávali si na „obdaruňky“.“²⁰¹

Maska medvěda, která vystupovala často ve valašských masopustních průvodech jako ústřední postava obchůzek, měla v tradičním lidovém prostředí plodnostní význam, což dokládá i starý zvyk, kdy „hospodyně trhaly z medvěda slámu či hrachovinu a dávaly ji husám do hnízda, aby dobře seděly na vejcích“ nebo s ním tancovaly „na konopě a na len“.²⁰²

¹⁹⁸ Bartoš, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Zlín, 2006, s. 26.

¹⁹⁹ Tomeš, J. *České a slovenské masopustní obyčeje a jejich mezinárodní proměny*. In *Masopustní tradice*. Brno, 1979, s. 37.

²⁰⁰ Štika, J. *Lidová strava na Valašsku*. Praha, 1997, s. 101.

²⁰¹ Zíbrt, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*, Praha, 2006, s. 106.

²⁰² Jančář, J. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice, 2000, s. 195.

Obchůzky s medvědem však nebyly jediné, které se na Valašsku provozovaly. M. Václavek uvádí vsetínskou obchůzku s vlkem, která se vyvinula v 17. století z obchůzek vrchnostenských hajných při ulovení vlka, nebo obchůzku s koněm v Zašové vyrobeným z ohrabečnice a plachet. Valašskou specialitou v masopustním průvodu byla maska kohouta.

Bohatě se v masopustních tradicích uplatňovaly i antropomorfní masky. Lidské vzezření měla např. valašská slaměná maska hřebenáře neboli pohřebenáře, která se však zároveň spojovala s maskou medvědí. Jak uvádí A. Václavík, představovala personifikaci celého masopustu. Masku pohřebenáře procházela ulicemi a pokřikovala: „*Pohřebeň, staré baby na hřebeň!*“ Lidé vybíhali z domu, házeli po ní starými hrnci, nakonec ji obdarovali.²⁰³

K dalšímu nejčastějšímu masopustnímu maskování patřily převleky mužů za ženy, masky zpodobňující nejrůznější povolání, masky zesměšňující některé lidské vlastnosti, časté byly také parodie na svatby.

U Č. Zírta, ale také u B. M. Kuldy nebo F. Sušila narazíme na zprávy o tzv. obchůzce s klátem, kterou chlapci z Rožnovska vykonávali na masopustní pondělí.²⁰⁴ Jeden z obřadníků byl převlečený za ženu, na sobě kasanku, obličej začerněný a drink (tj. hoblované dřívko) v ruce. Jakmile jej pustili do domu, snažil se hned nějaké svobodné dívce dřívko k noze přivázat, a neodňal jej jí ho dřív, dokud se nevykoupila. V žertovných scénkách ji tak vlastně trestal za to, že nevyužila masopustního času ke vdavkám. Potom si s ní zatančil a průvod mláďenců odešel zase dál. Jak komentuje tento zvyk známý především ze Slovenska J. Tomeš, inklinuje k tradicím národů jihovýchodní Evropy a jinde na Moravě ani v Čechách znám není.²⁰⁵

Nezbytnou součástí valašského masopustu byly, jak je uvedeno výše, i tance. A to nejen masek na obchůzkách, ale také při zábavě v hospodě. Tomuto tématu se věnuje J. Tomeš. Dokládá, že o masopustu se vždy tančila celá řada tanců, některé z nich zpočátku ani obřadní smysl neměly a získávaly jej až v rámci

²⁰³ Frolec, V. Výroční obyčeje a jejich životnost v českých zemích. In *Výroční obyčeje : Současný stav a proměny*. Brno, 1982. s. 54.

²⁰⁴ Zíbrt, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha, 2006, s. 105.

²⁰⁵ Tomeš, J. České a slovenské masopustní obyčeje a jejich mezinárodní obměny, In *Masopustní tradice*. Brno, 1979. s. 46.

širších obřadních souvislostí. Zejména se ale zabývá obecně rozšířenými plodnostními tanci a tanci na úrodu obilí spojené s vyskakováním. „Masopustní obřadníci při obchůzce domu vysoko vyskakovali, aby vysoko vyrostly konopě, len či obilí. Přitom se někdy obcházel se snopkem konopí, lnu nebo slámy.“ Při tanci i vyskakování se uplatňovalo mnoho regionálních variant, v Nedašově na Valašsku se např. při tanci nesmělo dupat, „aby se nepodupaly konopě.“²⁰⁶

Konec masopustu se v lidové tradici chápe jako přelomové období, „kdy se uzavírá jeden hospodářský a životní běh a zároveň otvírá nový, je přirozené, že se v rámci masopustních zvyků objevují i motivy symbolického zabíjení a pochovávání.“²⁰⁷ Tomeš uvádí, že na Valašsku chodili chlapci pod vlivem cechovních zvyklostí jako řezníci s teletem, v posledních letech se spíše rozšířil zvyk pochovávat basu. Jedná se o scénku symbolizující ukončení masopustu parodováním pohřebního obřadu, přičemž zaznívají žertovné texty, které upozorňují na nejrůznější domnělé prohřešky basy v čase zábav, ale i na nedostatky či špatné vlastnosti členů společenství.

3.6.2. Masopust v současnosti

Masopustní zvyky jsou stále udržovány i v současnosti. Jak se domnívá J. Langhammerová ve své knize *Lidové zvyky*, může to být dáno i skutečností, že tento zvyk nemá prakticky žádné svazky s křesťanstvím, a tedy u nás nebyl v době socialismu ve srovnání s jinými církevními zvyky potírán. Navíc jej pořádaly místní spolky s patronací obecních úřadů, čímž byly původní lidové motivy obohaceny o nové.²⁰⁸

V. Frolec vytvořil v 70. letech 20. století typologii masopustních obchůzek v nejzápadnější části československých Karpat, kam Valašsko nepochybně také patří, a která je aktuální dodnes. Vycházel ze skutečnosti, že zatímco v minulosti

²⁰⁶ Tomeš, J. České a slovenské masopustní obyčeje a jejich mezinárodní obměny, *In Masopustní tradice*. Brno, 1979. s. 38.

²⁰⁷ Tomeš, J. České a slovenské masopustní obyčeje a jejich mezinárodní obměny, *In Masopustní tradice*. Brno, 1979. s. 45.

²⁰⁸ Langhammerová, J. *Lidové zvyky : Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha, 2004, s. 39.

bylo hlavním záměrem masopustní obchůzky zajistit magickými a iracionálními prostředky nový hospodářský rok – prosperitu v hospodářství i blahobyt v osobním a rodinném životě, obdarování, které je trvalou součástí tohoto obyčejového aktu, mělo až druhořadou funkci. S oslabením původní obsahové složky obyčeje se však tato dostala na první místo, a tedy že se změnou obsahu obyčejové obchůzky mění se i její funkce, a z obřadu se stává zábava.

Masopustní obchůzku obřadního charakteru, která by byla jako obyčej závazná pro celou komunitu, s původním záměrem hospodářské prosperity a rodinného života už v současnosti nenalezneme. Můžeme se však setkat s obchůzkou založenou na tradici, do jejíhož obsahu však pronikají prvky zvenčí, z nového života, jež pořádá nějaká kulturní organizace se záměrem pobavit se či získat výdělek. Nebo s dalším existujícím typem - obchůzkou založenou na lokální tradici, která udržuje znaky tradiční obchůzky, pod patronací některého folklórního spolku, jehož členové obřad vykonávají, opět s cílem pobavit, ale i poučit. Specifický typ obchůzky se týká života ve velkých městech.²⁰⁹

V dnešní době se masopust jako druhý jmenovaný typ obchůzky a oslavy s ním spojené tradičně konají na Valašsku např. v těchto obcích:

Akce	Obec	Oblast Valašska
Fašankové průvody	Francova Lhota, Lidečko, Střelná	Hornolidečsko
Masopust	Branky, Kunovice, Lešná, Loučka	Meziříčsko-Kelečsko
Vodění medvěda	Hovězí, Karolinka, Pozděchov	Hornovsacko
Pochovávaní basy	Lačnov, Lužná, Valašská Polanka	Hornolidečsko
	Hovězí, Karolinka, Pozděchov	Hornovsacko
	Branky, Choryně, Kunovice, Lešná	Meziříčsko-Kelečsko
	Hovězí, Karolinka, Pozděchov	Hornovsacko
	Dolní Bečva, Zubří	Rožnovsko

Ve vesničce Lužná na Zlínsku patří dodnes masopust k tradičním každoročním zvykům. Kdo na něj zavítá, zjistí, že nejdůležitější postavou tamější

²⁰⁹ Frolec, V. Masopustní obchůzka v nejzápadnější části československých Karpat. In *Masopustní tradice*. Brno, 1979, s. 57.

obchůzky je medvěd, slaměný medvěd, medvědář a nevěsta, které doprovázejí např. masky klaunů, cikánek, pirátů nebo třeba pošťáků. Nedílnou součástí průvodu je muzika, hraje se především na harmoniky, trubku, velký a malý buben, někdy na ozembuch. Typickou luženskou masopustní písní, která se hraje prakticky u každého domu je:

„Z husta chlapečci z husta, je konec masopusta.

Ten masopust je krátký, to nejsou žádné svátky...“

Pak se obehrávají další valašské točené a polky, případně oblíbené valčíky, které doplňuje typická masopustní mezihra. Hospodyňky tančí s medvědem, aby byly zdravé po celý zbytek roku. Nakonec rozjařené masky obdarují koblihami, zelím, klobáskami a slivovicí.

Ve Valašské Senici se pravidelně slaví konec Masopustu neboli fašanku od roku 1963. Historicky prvními zaznamenanými maskami tam byli kůň, černokněžník a kohout. Dnes v tamějším průvodu můžeme potkat lidi v uniformách, klauny, princezny, katy a dokonce i příslušníky hnutí punk. Chybět nesmí ani nevěsta a ženich a také medvěd, kterého průvod vodí a ukazuje po stavení. Slavnostní průvod v počtu zhruba pětadvaceti masek vychází o půl desáté ráno a z tradiční 5km trasy spojené se zpěvy, tanci a popíjením slivovice, se nevrací nikdy dříve než před devátou večer. Poté následuje fašanková veselice, při níž se scházejí nejen místní, ale i obyvatelé sousedních vesnic, a která je spojená s ceremoniálem pochovávání basy v sále. Tím oficiálně započiná období půstu. Skutečnost je však poněkud jiná - během obchůzky obce dostanou masky množství různých surovin: vajíčka, slaninu, uzené, bramboráky, koblihy nebo slivovici, a z těch se pak připravuje občerstvení pro hosty.

Masopust v přirozeném prostředí a s žádoucí atmosférou k předvádění, a tedy typ obchůzek číslo tři, reprezentuje Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

A jaké další rozdíly můžeme vysledovat v tradici masopustní obchůzky v minulosti a dnes? Například ten, že masopustní oslavy už nejsou jen záležitostí

dospělých a mladých lidí, ale účastní se jich i děti. V některých mateřských školách v regionu se dokonce pořádají masopustní karnevaly, v nichž se parodují nové situace a vztahy, pohádkové bytosti i populární postavy z knih nebo televize. Rozdílů by se jistě našlo mnohem víc, neboť toto téma je velice široké a věnuje se mu mnoho autorů, já jsem se snažila postihnout alespoň základy.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo vytvoření co nejucelenějšího a nejkompexnější přehledu lidových zvyků na Valašsku, zachycení původní podoby rodinného a výročního obyčejového cyklu v tomto regionu a v neposlední řadě i zkoumání současného zvykosloví v životě komunity a jednotlivců.

Po důkladném studiu literatury a pramenů jsem došla k závěru, že každé společenství má své tradice a zvyklosti, které se stále opakují, a které mají mnoho důležitých významů: připomínají dějinné události, frázují čas, stmelují členy společenství, vnáší do života řád, udržují kulturní kontinuitu mezi generacemi. Tradice - z lat. *traditio* – (znamená „odevzdávat, předávat“) patří neodmyslitelně k životu a zároveň se podílí na jeho vytváření.

Řada zvyků vlivem historických událostí a změn politických režimů i životního stylu zanikla, vytvářejí se však nová a nová sdružení věnující se jejich obnově. Zatímco dříve se odehrávaly rodinné obřady, zejména však obyčeje výročního cyklu spontánně, v průběhu 20. století získaly jejich pozůstatky organizovanou formu a začlenily se do spolkového života. Současný obraz výročních a rodinných obyčejů je tak podmíněn nejen domácí tradicí, již se dané prostředí odlišovalo od svého okolí, ale nově i integrací obyčejů z různých oblastí.

Současná lidová kultura, slovy V. Frolce: „tvoří velmi složitý systém, v němž se spojují, prolínají a střetávají prvky „tradiční“ a „netradiční“, staré a nové, v němž neustále něco vzniká, přeměňuje se i zaniká.“²¹⁰

Z výročního obyčejového cyklu v průběhu 20. století vlivem politických, hospodářských a společenských změn vymizela celá řada obřadů, zejména těch, které se vázaly k zemědělství. Podobně, jak tomu bylo v minulosti, i dnes je nejvíce zvyků soustředěno do zimního období. Sem spadají dva výrazné obyčeje - mikulášská a fašanková obchůzka, ale také nejdůležitější křesťanské svátky - Vánoce a oslava Nového roku. V období od konce masopustu do letnic se uchovaly ve velmi živé podobě některé velikonoční zvyky, letní období je pak celkově každoročně především ve znamení poutí. Na podzim se spíše než společné svátky

²¹⁰ Frolec, V. Úvod. In *Výroční obyčeje : Současný stav a proměny*. Brno, 1982, s. 10.

udržují zvyky rodinného charakteru - rodinná setkání v době hodů a návštěva hřbitova na den Památky zesnulých.

Tradiční kultura dnes již nefunguje jako praktický prostředek k usměrnění přírodních jevů či k ovlivnění osudu a získání příznivosti lidskému konání pomocí obřadů a magických praktik, stala se symbolem identity venkovského člověka, jeho vyjadřovacím prostředkem v kontrastu ke konzumnímu světu a nástrojem reprezentace lokálních duchovních hodnot. Lidé cítí potřebu sdružovat se, trávit společně čas a upevňovat vnitřní vazby uvnitř komunity. Prvky tradiční kultury se k tomuto účelu dokonale hodí, jelikož charakterizují to, co považujeme za „naše“, co je nám kulturně nejbližší.²¹¹

Národopisné studium prokázalo působení obyčejové tradice na estetiku a emoce člověka, schopnost přispívat k obohacení jeho života dodáváním svátečnosti a zvláštnosti. Nelze opomenout ani význam lidový obyčejů při vytváření a upevňování mezilidských vztahů či kulturní motivace vnášející osobité integrační prvky do etnických a etnokulturních procesů. Spolu s vývojem společnosti prodělávají samozřejmě také obyčeje své změny. Mění se jejich hierarchie, obsah, oslabují se např. funkce náboženské, naopak se zvýrazňují např. funkce estetické, emocionální, zábavné, komunikační, společensko-integrační nebo socionormativní.

Přesto, že se už více jak jedno století hovoří o zániku lidové kultury, o sjednocování hmotné kultury a pozbývání regionálních krajových specifik, dospěla jsem k závěru, že alespoň jevy duchovní kultury a folklóru si dodnes zachovaly autentický lidový základ a že komplexní vědecké poznání obyčejové tradice je důležité pro společenskou praxi a že dávné tradice lidové kultury nám umožňují lépe pochopit a zkvalitnit náš současný život.

²¹¹ Románková, E. *Výroční obyčejový cyklus v životě současné vesnice na jihu Valašska*, Brno, 2008, s. 116.

Resume

Diplomová práce je zaměřena na seznámení s regionem Valašsko – jeho historií, polohou, členěním a místními obyvateli. Cílem této práce bylo popsat udržování lidových tradic, rodinného a výročního zvykosloví v regionu v historii i v současnosti. Východiskem pro práci bylo studium regionální historické literatury a současný život lidí na Valašsku.

The diploma work is directed towards making acquainted with Wallachian region – its history, position, division and locals. The aim of this work was describe the maintaining of the folk traditions, family and annual customs in the region in history and present too. The way for this work was study of regional historical literature and present life of Wallachian people.

Použitá literatura

- BARTOŠ, F. *Lid a národ : Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše : Svazek první*. Reedice, Zlín : Krajská knihovna Františka Bartoše, 2003. ISBN 80-239-2118-5
- BARTOŠ, F. *Moravský lid : Františka Bartoše Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*. Reedice, Zlín : Krajská knihovna Františka Bartoše, 2006. ISBN 80-86886-12-3
- BARTOŠ, F. *Moravská svatba, Líšeň, Deset rozprav lidopisných*. Reedice, Zlín : Krajská knihovna Františka Bartoše, 2007. ISBN 978-80-86886-24-4
- FOHLEROVÁ, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. (Výstava z muzejních etnografických sbírek.) Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. - 31.8.2008.
- FOHLEROVÁ, M. Proměny ve slavení a chápání masopustu na Valašsku. *Valašsko*, 2006/2, roč. 9, č. 17, s. 4 – 7. ISSN 1212-3382
- FOHLEROVÁ, M. Valašský mikulášský jarmek ve Valašských Kloboukách. *Valašsko*, 2007/2, roč. 10, č. 19, obálka. ISSN 1212-3382
- FROLCOVÁ, V. *Velikonoce v české lidové kultuře*. Praha : Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-503-8
- FROLEC, V. *Masopustní tradice*. Brno : Blok, 1979.
- FROLEC, V. *Obřadní obchůzky*. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1988.
- FROLEC, V. *Prostá krása : Deset kapitol o lidové kultuře v Čechách a na Moravě*. Praha : Vyšehrad, 1984.
- FROLEC, V. *Výroční obyčeje : Současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982.
- FROLEC, V. *Vánoce v české kultuře*. Praha ; Vyšehrad, 1989. ISBN 80-7021-018-4
- INDRA, B.; TUREK, A. *Paměti drahotušských kronikářů (1571 – 1911)*. Olomouc : Nár. knihtiskárna Kramář a Procházka, 1947.
- JABURKOVÁ, H.; URBACHOVÁ, E. Valašští pastuchové v Zubří. *Valašsko*, 2003/2, roč. 6, č. 11, s. 52. ISSN 1212-3382

- JANČÁŘ, J., aj. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 2000. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost. Vlastivěda moravská. Nová řada, Země a lid, sv. 10. ISBN 80-86156-31-1 (váz.). ISBN 80-7275-005-4
- KAŠPAR, Z. Muzejní zpěvníček Valašských písniček. *Valašsko*, 2002/1, roč. 5, č. 8, s. 52. ISSN 1212-3382
- KAŠPAROVÁ, K. Prlov, obec Moravského Valašska, v pohledu dnešního etnografického výzkumu II. *Valašsko*, 2006/2, roč. 9, č. 17, s. 7 – 9. ISSN 1212-3382
- KUNZ, L. *Soupis časopiseckých prací z Valašska a Záhoří (1884 – 1964)*. Brno : Moravské museum Brno, 1965.
- LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky : Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha : NLN, 2004. ISBN 80-7106-525-0
- Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část A–N. 2. svazek. Praha : Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1712-1
- Lidová kultura*, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž, 3. svazek. Praha : Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1713-8
- MATUŠŮ, J. Vsetínský krpec 2004. *Valašsko*, 2004/2, roč. 7, č. 13, obálka. ISSN 1212-3382
- MIKULCOVÁ, M.; GRACLÍK, M. *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek Místek : Alpress, 2001. ISBN 80-7218-649-3
- NEKUDA, V. a kol. *Okres Vsetín – Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko*. [CD-ROM] Valašské Meziříčí : Hvězdárna, 2002 (rozšířená elektronická verze tištěné publikace téhož znění)
- NYKLOVÁ, M. *Vánoce na Valašsku* [online] Český rozhlas 7- Radio Praha. Speciál. Archiv[cit.26-12-2007]. Dostupné na WWW:<http://www.radio.cz/cz/clanek/99027>.
- PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě (díl I.-III.) : podle původních pramenů vypravuje František Palacký*. Král. Vinohrady : František Strnad, 1940.
- PARDUBA, J. Procesí na Hostýn. *Valašsko*, 2005/1, roč. 8, č. 14, s. 11 – 12. ISSN 1212-3382

- PETRÁKOVÁ, B. Proměny vánočních oslav v Luhačovicích ve dvacátém století. *Acta musealia : články a studie, musealia, personalia*, 2001/1, roč. 1, č. 1, s. 35 – 41. ISSN 0862-8548
- PIPEREK, L. *Čas radosti veselosti : Vánoce na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm : Valašské muzeum v přírodě, 1994.
- PIPEREK, L. „Hyb sa vajco podle vody“. *Valašsko*, 2002/1, roč. 5, č. 8, obálka. ISSN 1212-3382
- PIPEREK, L. Poutní místa a poutní tradice na Valašsku. *Valašsko*, 2001/1, roč. 4, č. 6, s. 9 – 11. ISSN 1212-3382
- PIPEREK, L. Poutní místa a poutní tradice na Valašsku IV. *Valašsko*, 2003/1, roč. 6, č. 10, s. 5. ISSN 1212-3382
- PIPEREK, L. *Půjdem spolu do Betléma : Betlémářství východní a severovýchodní Moravy*. Rožnov pod Radhoštěm : Valašské muzeum v přírodě, 1993.
- ROMÁNKOVÁ, E. *Výroční obyčejový cyklus v životě současné vesnice na jihu Valašska*. [magisterská diplomová práce], Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Ústav evropské etnologie, vedoucí práce PhDr. Martina Pavlicová, CSc. Brno, 2008.
- STOLÁŘ, P. Svatojanské ohně na Valašsku. *Valašsko*, 2006/1, roč. 9, č. 16, s. 42. ISSN 1212-3382
- ŠTIKA, J. *Lidová strava na Valašsku*. 2. vyd. Praha : Kneifl, 1997. ISBN 80-86052-06-0
- ŠTIKA, J. *Etnografický region Moravské Valašsko : Jeho vznik a vývoj*. Ostrava : Profil, 1973.
- ŠULEŘ, O. *Je to chůze po kotářech! : Povídání o valašském folklóru a lidové kultuře na Valašsku*. Praha : Vyšehrad, 1989. ISBN 80-7021-009-5
- TALACHOVÁ, R. *Tradice a zvykosloví Valašska ve výuce na 1. Stupni ZŠ* [magisterská diplomová práce], Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky, vedoucí práce PhDr. Mgr. Tomáš Čech, Ph.D. Brno, 2006.
- TOUFAR, P. *Český rok na vsi a ve městě : Září – Prosinec*. Třebíč : Akcent, 2004. ISBN 80-7268-277-6

- TOUFAR, P. *Český rok na vsi a ve městě : Leden – Srpen*. Třebíč : Akcent, 2004. ISBN 80-7268-276-8
- TOUFAR, P. *Vánoce*. Praha : ETC PUBLISHING, 1996. ISBN 80-86006-24-7
- TOUFAR, P. *Velikonoce*. Třebíč : Akcent, 2001. ISBN 80-7268-129-X
- URBACHOVÁ, E. *Lidový kraj na Vsetínsku*. 2. vyd. Vsetín : Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, 2004. ISBN 80-239-4011-2
- VÁCLAVEK, M. *Moravské Valašsko*. Třebíč : Tiskem a nákladem J. F. Kubeše, 1887.
- VÁCLAVEK, M. *Vlastivěda moravská : Vsatský okres*. Sešit 1 – 4. Díl II. Brno : Musejní spolek v Brně, 1909.
- VÁCLAVEK, M. *Valašská svatba : Její zvyky a obyčeje*. Telč : České knihkupectví Emila Šolce, 1892.
- Valašské muzeum v přírodě [online]. Rožnov pod Radhoštěm [cit. 2008-09-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.vmp.cz>>.
- VEČERKOVÁ, E. *Kraslice na Moravě*. Brno : Moravské zemské muzeum, 2003. ISBN 80-7028-191-X
- VESELSKÁ, J. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v jubilejním roce. *Valašsko*, 2005/2, roč. 8, č. 15, obálka. ISSN 1212-3382
- VOLFOVÁ, J. Popis Valachů z roku 1860. *Valašsko*, 2002/1, roč. 5, č. 8, s. 36 – 37. ISSN 1212-3382
- VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha : Albatros, 2004. ISBN 80-00-01356-8
- ZÍBRT, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha : Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-624-7

Seznam příloh

Obr. č. 1 Valašsko a jeho sousední regiony

TALACHOVÁ, R. *Tradice a zvykosloví Valašska ve výuce na 1. Stupni ZŠ* [magisterská diplomová práce], Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky, vedoucí práce PhDr. Mgr. Tomáš Čech, Ph.D. Brno, 2006.

Obr. č. 2 Krojovaný pár z panství Valašské Meziříčí

HORN, W. Litografie z roku 1837. *Valašsko*, 2002/1, roč. 5, č. 8, s. 37. ISSN 1212-3382

Obr. č. 3 Od kolébky po rakev (pozdánka na výstavu)

FOHLEROVÁ, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. (Výstava z muzejních etnografických sbírek.) Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. - 31.8.2008.

Obr. č. 4 Kout pro šestinedělku

FOJTÁŠKOVÁ, H. Výstava z muzejních etnografických sbírek. FOHLEROVÁ, M. *Od kolébky po rakev aneb rodinné obyčeje a obřady v běhu lidského života*. (Výstava z muzejních etnografických sbírek.) Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, 25.6. - 31.8.2008.

Obr. č. 5 Nebožtík v rakvi

FOJTÁŠKOVÁ, H. Výstava z muzejních etnografických sbírek, (viz výše).

Obr. č. 6 Valašské svatební kroje z konce 19. století

FOJTÁŠKOVÁ, H. Výstava z muzejních etnografických sbírek, (viz výše).

Obr. č. 7 Kolébač pro uložení dítěte na poli

FOJTÁŠKOVÁ, H. Výstava z muzejních etnografických sbírek, (viz výše).

Obr. č. 8 Velikonoční klapotání

Foto archiv MRV ve Vsetíně. Velikonoční klapotání ve Valašském Meziříčí – Krásně, 1909. *Valašsko*, 2007/1, roč. 9, č. 18, s. 52. ISSN 1212-3382

Obr. č. 9 Šmigrust na Novém Hrozenkově

Foto archiv muzea. Šmigrust na Novém Hrozenkově, národopisná stylizace z pol. 20. století. *Valašsko*, 2001/2, roč. 5, č. 8, s. 52. ISSN 1212-3382

Obr. č. 10 Maléřečka – krasličářka z Rožnova

LANGER, M. Maléřečka – krasličářka z Rožnova při vyškrabávání kraslic ve vsetínském zámku (1997). *Valašsko*, 2002/1, roč. 5, č. 8, obálka. ISSN 1212-3382

Obr. č. 11 Vynášení Mařeny

MACÍK, M. Členky vsetínského souboru Malá Jasénka s figurou Mařeny (1973). *Valašsko*, 2002/1, roč. 5, č. 8, obálka. ISSN 1212-3382

Obr. č. 12 Stavění máje

MATOCHA, K. Stavění máje, 1. 5. 2005. *Valašsko*, 2005/2, roč. 8, č. 15, obálka. ISSN 1212-3382

Obr. č. 13 Anenská pouť

MATOCHA, K. Jubilejní Anenská pouť, 24. 7. 2005. *Valašsko*, 2005/2, roč. 8, č. 15, obálka. ISSN 1212-3382

Obr. č. 14 První výhon na salaš

MATOCHA, K. Velký redyk, 14. 5. 2005, první výhon na salaš. *Valašsko*, 2005/2, roč. 8, č. 15, obálka. ISSN 1212-3382

Obr. č. 15 Obdarovávání obchůzkářů

LANGER, M. Obdarovávání obchůzkářů tradičním masopustním pečivem – koblihami, Lačnov 1995. *Valašsko*, 2006/2, roč. 9, č. 17, s. 5. ISSN 1212-3382

Obr. č. 16 Masopust

MATOCHA, K. Masopust, 5. 2. 2005, masopustní zvyky v Karpatech v podání souborů a vesnických skupin. *Valašsko*, 2005/2, roč. 8, č. 15, obálka. ISSN 1212-3382

Obr. č. 17 Tanec s hospodyní

MACÍK, M. Tanec s hospodyní, Lužná 1969. *Valašsko*, 2006/2, roč. 9, č. 17, s. 6. ISSN 1212-3382

Obr. č. 18 Vodění medvěda

LANGER, M. Vodění medvěda ve Valašské Polance, 1994. *Valašsko*, 2006/2, roč. 9, č. 17, s. 5. ISSN 1212-3382

Obr. č. 1

Obr. č. 2

Obr. č. 3

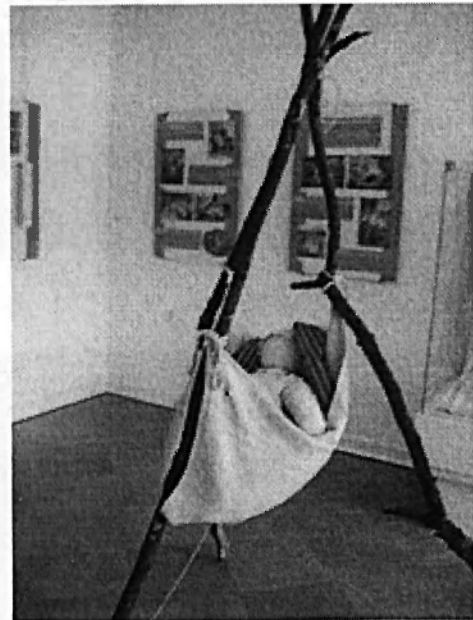
Obr. č. 4

Obr. č. 5

Obr. č. 6

Obr. č. 7

Obr. č. 8

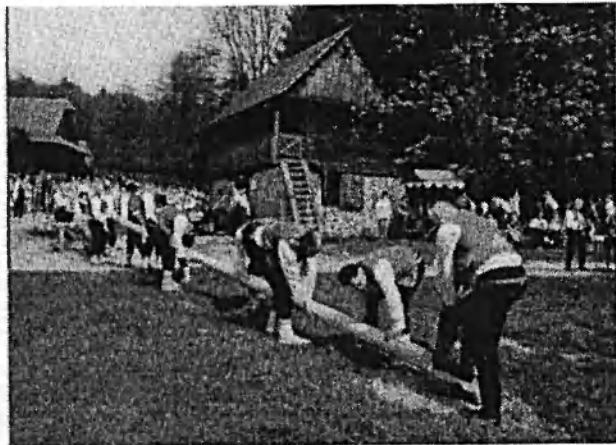
Obr. č. 9

Obr. č. 10

Obr. č. 11

Obr. č. 12

Obr. č. 13

Obr. 14

Obr. č. 15

Obr. č. 16

Obr. č. 17

Obr. č. 18